

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích
Teologická fakulta
Katedra etiky, psychologie a charitativní práce

Bakalářská práce

RODINA V HMOTNÉ NOUZI

Vedoucí práce: Mgr. Nicole Emrová

Autor práce: Barbora Procházková, DiS.

Studijní obor: Sociální a charitativní práce, kombinovaná forma studia

Ročník: Čtvrtý

2019

Prohlašuji, že svoji bakalářskou práci jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění, souhlasím se zveřejněním své bakalářské práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

V Brně dne 6. 9. 2019

.....
Barbora Procházková, DiS.

Poděkování

Ráda bych poděkovala především vedoucí své práce, za její ochotu, podporu, trpělivost a cenné rady při psaní této práce. Dále bych chtěla poděkovat svým blízkým, kteří mi byli oporou a dodávali mi sílu, když už jsem měla pocit, že nemohu studium dokončit.

OBSAH

ÚVOD.....	6
I. TEORETICKÁ ČÁST	8
1 Systém pomoci v hmotné nouzi.....	8
1.1 Sociální zabezpečení v ČR	8
1.2 Hmotná nouze	10
1.2.1 Právní úprava.....	10
1.2.2 Osoba v hmotné nouzi	11
1.2.3 Pojmy v řízení o dávkách pomoci v hmotné nouzi	12
1.2.3.1 Společně posuzované osoby a oprávněné osoby.....	13
1.2.3.2 Aktuální kalendářní měsíc a rozhodné období.....	13
1.2.3.3 Příjem a možnosti zvýšení příjmu.....	14
1.3 Dávky pomoci v hmotné nouzi.....	16
1.3.1 Příspěvek na živobytí	17
1.3.2 Doplatek na bydlení.....	18
1.3.3 Mimořádná okamžitá pomoc	19
2 Rodiny v hmotné nouzi	21
2.1 Rodina a její typy	21
2.2 Problematika rodin v hmotné nouzi.....	23
2.2.1 Rodina osamocené rodiče.....	23
2.2.2 Rodina s nezaměstnaným členem domácnosti	26
2.2.3 Rodina dítěte se zdravotním znevýhodněním.....	28
II. PRAKTICKÁ ČÁST	32
3 Metodologie.....	32
3.1 Cíl výzkumu.....	32
3.2 Volba metodologie a výzkumného vzorku	33
3.3 Techniky sběru dat.....	34
3.4 Etické zásady	35

4	Kazuistiky rodin v hmotné nouzi.....	36
4.1	Paní Jana a její rodina	36
4.2	Paní Blanka a její rodina	38
4.3	Pan Ivo a jeho rodina	40
4.4	Paní Valérie a její rodina	42
4.5	Výsledky výzkumu	43
	ZÁVĚR	47
	SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ.....	49
	Knížní zdroje	49
	Právní normy	50
	Internetové zdroje	50
	SEZNAM ZKRATEK	52
	SEZNAM PŘÍLOH	53
	PŘÍLOHY.....	54
	Příloha I: Záporné vymezení osoby v hmotné nouzi	54
	Příloha II. Oprávněné osoby	57
	Příloha III. Další pojmy užívané v řízení o dávkách	59
	Příloha IV. Ukázky výpočtu příspěvku na živobytí.....	61
	Příloha V. Ukázky výpočtu doplatku na bydlení.....	64
	ABSTRAKT	68
	ABSTRACT.....	69

ÚVOD

Má-li člověk v životě to štěstí, narodí se do milující rodiny poskytující mu zázemí pro růst, pro správný vývoj, podporu v nelehkých situacích a v neposlední řadě pomoc, když se dostane do úzkých nebo řeší obtížné problémy. Ne každý však má takovou rodinu. Pokud člověk nemůže najít pomoc v rodinném kruhu, hledá ji nejčastěji u svých blízkých přátel a známých. Pokud ani ti nemohou pomoci, je na řadě pomoc státu.

Pomoc občanům realizuje stát prostřednictvím několika nástrojů, kterými jsou například sociální poradenství, sociálně právní ochrana, sociální prevence, sociální služby a finanční prostředky v podobě sociálních dávek.¹ Mezi pomyslné balíky, ze kterých stát vyplácí dávky, patří právě systém pomoci v hmotné nouzi, který je mi velice blízký. Již čtvrtým rokem pracuji jako sociální pracovnice pro Úřad práce České republiky v oddělení hmotné nouze na Kontaktním pracovišti Brno-venkov. Mými klienty jsou jak jednotlivci žijící sami, tak celé rodiny. Ve své bakalářské práci se zaměřím pouze na rodiny, neboť se domnívám, že je pro ně obtížnější se z hmotné nouze vymanit, překonat ji, než je tomu u jednotlivce. Dle mého názoru je jednodušší poskytnout pomoc jedné osobě, než několika osobám v rámci jednoho uskupení, kterým může být rodina.

Cílem práce je přiblížit problematiku rodin ocitajících se v hmotné nouzi, kde se zaměříme na nalezení odpovědi na výzkumnou otázku: „**Jakým úskalím čelí rodiny pobírajících opakované dávky pomoci v hmotné nouzi?**“. Bakalářská práce je koncipována do dvou stěžejních oddílů, kterými budou teoretická část a praktická část.

Teoretická část má za úkol přiblížit kontext výzkumné otázky. Zpočátku se zaměříme na sociální systém České republiky a následně na jeho část věnovanou pomoci v hmotné nouzi. Nejprve bude vysvětleno, co si můžeme pod pojmem hmotná nouze představit a koho považujeme za osobu v hmotné nouzi. Poté uvedeme nejčastěji používané pojmy v řízení o dávkách pomoci v hmotné nouzi z důvodu přiblížení,

¹ Srov. *Státní sociální pomoc | Jak na peníze* [online]. 2012 [cit. 2019-08-21]. Dostupné z: www.jaknapenize.eu/davky-statni-socialni-pomoci-v-ceske-republice.

čím se hmotná nouze zabývá a co zkoumá při posuzování nároku na tyto dávky. Další část práce uvede nejzákladnější skutečnosti o jednotlivých dávkách poskytovaných hmotnou nouzí. Díky této obsáhlé pasáži bakalářské práce získáme ucelený obraz o fungování pomoci v hmotné nouzi. Poté uvedeme základní informace o rodině a přiblížíme fungování některých rodin, které považují za zvláště ohrožené hmotnou nouzí.

Praktická část bakalářské práce se bude převážně věnovat nalezení odpovědi na výzkumnou otázku. Prostřednictvím kvalitativního výzkumu (užitím metody kazuistiky) se pokusíme na skutečných příbězích čtyř rodin poukázat na způsob jejich života a především na úskalí, kterým čelí.

Práce bude přínosem především pro bližší pochopení systému pomoci v hmotné nouzi, jejich klientů a problémů, kterým čelí a které nemusí být na první pohled zřejmé. Dále se pokusí alespoň nastínit případná možná řešení zjištěných úskalí, na které zde upozorní.

I. TEORETICKÁ ČÁST

Teoretická část bakalářské práce je rozdělena do dvou kapitol, které se soustřeďují do dvou vzájemně propojených tematických okruhů.

První kapitola ve stručnosti charakterizuje systému sociálního zabezpečení v České republice, do kterého následně zařadíme pomoc v hmotné nouzi. Zaměříme se na stěžejní informace o pomoci v hmotné nouzi vedoucí k pochopení jejího fungování.

Druhá kapitola nás ve stručnosti seznámí s pojmem rodina a uvedeme zde příklady některých typů rodinného soužití, které se aktuálně ve společnosti vyskytují. Poté se pokusíme blíže popsat problematiku některých rodin, dle mého názoru založeného na poznatcích z mé dosavadní praxe, obzvláště ohrožených hmotnou nouzí.

1 SYSTÉM POMOCI V HMOTNÉ NOUZI

Pomoc v hmotné nouzi se řadí do systému sociálního zabezpečení České republiky (dále jen ČR). Na následujících stránkách bude definován pojem hmotná nouze, právní rámec, objasníme, kdo je osobou v hmotné nouzi, zaměříme na vysvětlení nejčastěji používaných pojmů v řízení o dávkách pomoci v hmotné nouzi a na způsob přidělování a výpočtu dávek hmotné nouze.

1.1 Sociální zabezpečení v ČR

Obsahová stránka pojmu sociální zabezpečení je dostatečně známá, avšak jeho definice samotná je obtížná a mnohdy historicky podmíněná. V roce 1964 byl tento pojem užíván k označení zákona, který v ČR upravoval zabezpečení občanů v důchodu a při poskytování sociální péče, čímž došlo k obsahovému zúžení a částečnému vykreslení pojmu samotného. V této zúžené podobě se natolik užíval, až zdomácněl.²

V rámci sociální politiky můžeme sociální zabezpečení vnímat jako soubor institucí, zařízení a opáření, kterými se předchází, zmírňuje nebo odstraňuje následky sociálních událostí občanů, kterými jsou např. ztráta zaměstnání, úmrtí živitele v rodině,

² Srov. TOMEŠ, Igor. *Sociální politika: teorie a mezinárodní zkušenost: výběr z přednášek přednesených na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy*. s. 22.

mateřství, stáří apod.³ V ČR je systém sociálního zabezpečení rozdělen do tří podsystémů, které někteří autoři označují také jako tzv. pilíře sociální politiky:

- a) sociální pojištění,
- b) státní sociální podpora,
- c) sociální pomoc.

Sociální pojištění je „*povinný finanční systém, kterým občan sám sebe nebo někdo jiný občana (zpravidla zaměstnavatel, a pokud jde o pojistné na zdravotní pojištění, je to u zákonem stanovených osob stát) připravuje na řešení budoucích sociálních událostí*“.⁴ Uskutečňuje se tak odkládáním části finančních prostředků pro řešení sociálních událostí, které v budoucnu mohou nastat. Často jde zejména o případ nemoci, úrazu, těhotenství, mateřství, invalidity, smrti živitele rodiny atd.⁵

Státní sociální podpora je realizována prostřednictvím dávek, které jsou převážně určeny k zajištění rodin s nezaopatřenými dětmi. Společně se sociální pomocí se jedná o pilíře nepojistné, kde žadatelem nemusí být pojištěnec (tzn., nemusí odvádět poměrnou část svého výdělku na sociální pojištění).⁶

Sociální pomoc je pilířem, který dále můžeme rozdělit do tří samostatných částí. Dávky pomoci v hmotné nouzi určené osobám, které se ocitly např. bez prostředků, k pokrytí základních životních potřeb, a sociální služby poskytující pomoc osobám v tíživé sociální situaci, kterou nezvládají řešit sami, nebo pouze svým přičiněním. V neposlední řadě sem řadíme dávky pro osoby se zdravotním postižením.⁷

Smyslem systému pomoci v hmotné nouzi je především poskytnout pomoc osobám či rodinám, jejichž příjmy jsou nedostatečné, aby nedocházelo k setrvání v této těžké situaci po nezbytně dlouhou dobu a nedocházelo tak v důsledku k jejich sociálnímu vyloučení. Zákonodárce tak uskutečňuje základní sociální právo každého, kdo se v této situaci nalézá. Je tím myšleno především právo na pomoc nezbytnou k zajištění nejzákladnějších životních podmínek zajišťujících právo na základní sociální

³ Srov. KREBS, Vojtěch a DURDISOVÁ, Jaroslava. *Sociální politika*. s. 161.

⁴ ŠTANGOVÁ, Věra, LANG, Roman a kol. *Právo sociálního zabezpečení v bodech s příklady*. s. 10.

⁵ Srov. Tamtéž, s. 10.

⁶ Srov. Tamtéž, s. 11.

⁷ Srov. Tamtéž., s. 11– 12.

poradenství vedoucí k řešení, nebo předcházení takovéto situaci.⁸ Zároveň však systém vychází z předpokladu, že pracující osoba by se měla mít lépe než osoba, která nepracuje nebo se práci vyhýbá.⁹

Sociální práce s klienty je nedílnou součástí systému pomoci v hmotné nouzi, kdy některé úkony vykonává místně příslušné kontaktní pracoviště Úřadu práce ČR a jiné obecní úřady. K občanům a jejich problémům má obecní úřad mnohdy blíže a může tak v rámci sociální práce reagovat efektivněji než Úřad práce ČR.¹⁰

1.2 Hmotná nouze

V zákoně o pomoci v hmotné nouzi a ani v jiném právním předpise není pojem hmotná nouze výslovně definován, lze jej však charakterizovat jako označení pro sociální situaci, kdy osoba nebo rodina nemá dostatečné finanční či jiné prostředky (služby) potřebné k uspokojení základních životních potřeb na úrovni přijatelné společnosti.¹¹ Dle mého uvážení by se dalo říci, že hmotná nouze má člověku zajistit pouze nezbytné a nutné prostředky k přežití. Věřím, že některé osoby si představují, že jim stát zajistí a garantuje „standardní“ úroveň života (na kterou jsou zvyklí), ta však není smyslem systému pomoci v hmotné nouzi.

1.2.1 Právní úprava

Hmotná nouze jako taková je řešena v ČR prostřednictvím systému pomoci v hmotné nouzi, který je ukotven a upravován následujícími právními předpisy:

- a) „*Ústava, Listina základních práv a svobod (čl. 30 odst. 2, čl. 32 odst. 5),*
- b) *zákonem č. 111/2006 Sb., o pomoci v hmotné nouzi (dále jen ZPHN),*
- c) *zákonem č. 110/2006 Sb., o životním a existenčním minimu,*
- d) *zákon č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře,*
- e) *vyhláška č. 389/2011 Sb., o provedení některých ustanovení zákona o pomoci v hmotné nouzi“.*¹²

⁸ Srov. ŠTANGOVÁ, Věra, LANG, Roman a kol. *Právo sociálního zabezpečení v bodech s příklady.*, s. 10 – 12.

⁹ Srov. ČESKO. MINISTERSTVO PRÁCE A SOCIÁLNÍCH VĚCÍ.: *Pomoc v hmotné nouzi* [online]. ©2019 [cit. 2019-05-11]. Dostupné z: <https://www.mpsv.cz/cs/5>.

¹⁰ Srov. Tamtéž.

¹¹ Srov. BECK, Petr, GRUNEROVÁ, Ivana a PAVELKOVÁ, Miroslava. *Zákon o pomoci v hmotné nouzi: Zákon o životním a existenčním minimu.* s. 5.

¹² ŠTANGOVÁ, Věra, LANG, Roman a kol. *Právo sociálního zabezpečení v bodech s příklady.* s. 125.

1.2.2 Osoba v hmotné nouzi

Pro vznik nároku na dávky pomoci v hmotné nouzi je základním předpokladem, že osoba nebo rodina se nachází v hmotné nouzi. ZPHN vymezuje tento stav jednak pozitivně v § 2, jednak záporně v § 3.¹³ Záporné vymezení je uvedeno pro srovnání v Příloze I.

Osoba se nachází v hmotné nouzi v případě, kdy její příjem a příjem společně posuzovaných osob, po odečtení přiměřených nákladů na bydlení, nedosahuje částky živobytí, příjem si nemůže zvýšit vzhledem ke svému věku, zdravotnímu stavu, nebo z jiných vážných důvodů vlastním přičiněním a její zabezpečení je vážně ohroženo. Dále se může jednat o osobu, která dosahuje sama, nebo spolu s příspěvkem na živobytí částek živobytí, ale její příjem nepostačuje k zabezpečení odůvodněných nákladů na bydlení a služeb bezprostředně spojených s bydlením.¹⁴

Za osobu v hmotné nouzi můžeme také považovat osobu nespĺňující podmínky výše uvedené, ale s přihlédnutím k příjmům, celkovým sociálním a majetkovým poměrům jí hrozí vážná újma na zdraví, nebo se ocitla ve složité sociální situaci.¹⁵ Ve své praxi jsem se setkala s případem, kdy klientka neobdržela pravidelnou měsíční výplatu invalidního důchodu, neboť v rámci přeposouzení zdravotního stavu jí byla přiznána invalidita III. stupně (původně byl posouzen II. stupeň) a výplata nebyla ani na konci měsíce zpracována. Klientka neměla žádnou finanční rezervu a žádné úspory. Ze zdravotních důvodů jí hrozila vážná újma na zdraví, a proto bylo na její osobu nahlíženo jako na osobu v hmotné nouzi, i když se jedná o poživatelku invalidního důchodu, tedy na osobu, která má příjmy vyšší než je její částka živobytí (v tomto případě se jednalo o jednotlivce, kde částka živobytí činí 3.410,-Kč). Situace byla vyřešena poskytnutím jednorázové dávky mimořádné okamžité pomoci na újmu na zdraví, která může být vyplácena do výše existenčního minima, tj. 2.200,-Kč. O dávce mimořádné okamžité pomoci a dávka pomoci v hmotné nouzi budu pojednávat v samostatné kapitole uvedené níže.

¹³ Srov. ŠTANGOVÁ, Věra, LANG, Roman a kol. *Právo sociálního zabezpečení v bodech s příklady*. s. 125.

¹⁴ Zákon č. 111/2006 Sb., o pomoci v hmotné nouzi, ve znění pozdějších předpisů

¹⁵ Srov. ŠTANGOVÁ, Věra, LANG, Roman a kol. *Právo sociálního zabezpečení v bodech s příklady*. s. 125.

Za složitou sociální situaci, díky které můžeme na osobu nahlížet jako na osobu v hmotné nouzi, můžeme v souladu se ZPHN považovat situaci kdy osoba:

- a) čelí vážné mimořádné události, její celkové a sociální majetkové poměry jí neumožňují překonat tuto událost vlastními silami; za tuto událost považujeme postih živelnou pohromou (např. povodeň, vichřice), požárem, či obdobnou událostí destruktivní povahy, ekologickou nebo průmyslovou havárii,
- b) nemá dostatečné prostředky k úhradě nezbytného jednorázového výdaje určeného zejména k pokrytí správního poplatku při prokázání ztrátě osobních dokladů, při vydání duplikátu rodného listu nebo dokladů potřebných k přijetí do zaměstnání, v případě ztráty nebo odcizení finančních prostředků k pokrytí úhrady jízdného do místa skutečného bydliště, a v případě nezbytné potřeby uhrazen noclehu,
- c) nemá dostatečné prostředky k zakoupení nebo opravě nezbytných základních předmětů dlouhodobé potřeby (např. lednice, pračka, sporák) a vybavení domácnosti (postele a matrace pro nezaopatřené děti), k úhradě odůvodněných nákladů spojených se vzděláváním nebo zájmovou činností nezaostřené dítěte (např. školní potřeby),
- d) čelí situaci, kterou není schopen úspěšně řešit s ohledem na neuspokojivé sociální zázemí a nedostatek finančních prostředků, kdy je ohrožena sociálním vyloučením při propuštění z výkonu zabezpečovací detence, vazby, trestu odnětí svobody, ze školského zařízení pro ústavní nebo ochrannou výchovu, po ukončení léčby chorobných závislostí, nebo poskytování pěstounské péče, je osobou bezpříštěší, nebo ohrožena trestnou činností páčající jiné osoby.¹⁶

1.2.3 Pojmy v řízení o dávkách pomoci v hmotné nouzi

Zde uvedeme jen klíčové informace k jednotlivým pojmům, tak aby bylo umožněno snazší porozumění problematice dávek pomoci v hmotné nouzi, o kterých pojednává navazující podkapitola.

¹⁶ Srov. Zákon č. 111/2006 Sb., o pomoci v hmotné nouzi, ve znění pozdějších předpisů.

1.2.3.1 Společně posuzované osoby a oprávněné osoby

Pro stanovení stavu odpovídajícímu hmotné nouzi může být osoba posuzovaná samostatně jako jednotlivec, nebo společně s dalšími osobami, v tzv. okruhu společně posuzovaných osob (dále SPO), který je dále upraven a posuzován dle § 4 zákona o životním a existenčním minimu, nestanoví-li ZPHN jinak. Správní orgán jako jednu z právě prvních skutečností zjišťuje okruh společně posuzovaných osob z důvodu vyhodnocení vzniku nároku na dávky pomoci v hmotné nouzi. V průběhu pobírání dávek se okruh SPO může měnit a správní orgán je povinen nárok znovu přehodnotit.¹⁷

V praxi okruh SPO tvoří nejčastěji osoby, které společně vedou domácnost. Jednu domácnost však mohou sdílet různé osoby, které vzájemně nevedenou společnou domácnost a mohou tak tvořit samostatné okruhy. Příkladem může být rodina tvořena rodiči a nezaopatřenými dětmi obývajícími domácnost společně s prarodiči. Prarodiče však nevedou společnou domácnost s ostatními členy rodiny. Prokazování nevedení společné domácnosti s ostatními členy je obtížné a převážně se ověřuje na základě šetření v místě, které by mělo předcházet rozhodování o nároku na dávky pomoci v hmotné nouzi. Ve výše uvedeném příkladu máme dva okruhy SPO, kdy jeden okruh tvoří rodiče a nezaopatřené děti, kteří se společně podílí na nákladech spojených s chodem domácnosti a druhý okruh je tvořen prarodiči, kteří vedou vlastní domácnost a podílí se na nákladech samostatně. V takovémto případě nevede první okruh společnou domácnost s okruhem druhým. Posuzování SPO není jednoduché a ve většině případů bude záviset na uvážení pracovníka, který šetření v místě prováděl. Při podání žádosti se musíme rovněž zabývat tím, zda osoba a SPO plní podmínky oprávněnosti, které najdeme v ZPHN v § 5.¹⁸ Oprávněné osoby jsou pro dokreslení představy uvedeny v Příloze II.

1.2.3.2 Aktuální kalendářní měsíc a rozhodné období

Aktuální kalendářní měsíc je pojem, se kterým pracuje ZPHN v § 10, a od kterého se odvíjí tzv. rozhodné období, což je časový úsek, za který se zjišťuje plnění podmínek nároku na dávku a její výši. Rozhodné období je odlišné při podání žádosti o dávku opakující se, při podání žádosti o dávku jednorázovou i při hodnocení

¹⁷ Srov. BECK, Petr, GRUNEROVÁ, Ivana a PAVELKOVÁ, Miroslava. *Zákon o pomoci v hmotné nouzi: Zákon o životním a existenčním minimu*. s. 6.

¹⁸ Srov. Tamtéž.

nároku při poskytování dávky. „Dávka je přiznávána a následně poskytována právě na aktuální kalendářní měsíc.“¹⁹ Jednorázová dávka se vyplácí bezodkladně v nejbližším možném termínu určeném pro výplatu, kdežto opakující se dávky se vyplácí ve výplatních termínech určených pro daný kalendářní měsíc, za který náleží. Opakovaně vyplácené dávky jsou poskytovány na celý kalendářní měsíc a nejsou vypočítávány na denniny.²⁰

Rozhodné období je také odlišně stanoveno pro posuzování příjmů a pro posuzování odůvodněných nákladů na bydlení. Pro posuzování příjmů při podání žádosti jsou rozhodným obdobím 3 kalendářní měsíce předcházející měsíci požádání o dávku. Při poskytování opakující se dávky je rozhodným obdobím pro příjem měsíc předcházející měsíci poskytování dávky, a při poskytování dávky jednorázové je rozhodným obdobím pro posuzování příjmu vždy měsíc požádání. Pro určení odůvodněných nákladů na bydlení je rozhodným obdobím měsíc, ve kterém je žádost o dávku podána, nebo měsíc, za který dávka náleží v případě poskytování opakující se dávky.²¹

1.2.3.3 Příjem a možnosti zvýšení příjmu

Dávky pomoci v hmotné nouzi zohledňují příjmy žadatele a společně posuzovaných osob v souladu s ustanovením § 9 ZPHN, který dále odkazuje na ustanovení § 7 a 8 zákona o životním a existenčním minimu. Příjmy ze závislé činnosti, z prací vykonávaných jednak na základě pracovní smlouvy, jednak z dohod o provedení práce nebo o pracovní činnosti, započítává orgán pomoci v hmotné nouzi ze 70% z důvodu motivace k výkonu práce. „Naopak pokud jde o osoby samostatně výdělečně činné, orgán pomoci v hmotné nouzi započte určitý minimální fiktivní příjem vždy, a to i tehdy, jestliže tato osoba nemá příjem, ale výkon hlavní samostatné výdělečné činnosti nepřerušila.“²² Příjmy z náhrady mzdy nebo platu poskytované při dočasné pracovní neschopnosti, z dávek nemocenského a důchodového pojištění, z podpory v nezaměstnanosti a pod při rekvalifikaci se započítávají z 80%.

¹⁹ BECK, Petr, GRUNEROVÁ, Ivana a PAVELKOVÁ, Miroslava. *Zákon o pomoci v hmotné nouzi: Zákon o životním a existenčním minimu*. s. 51–52.

²⁰ Srov. Tamtéž, s. 51–52.

²¹ Srov. Tamtéž, s. 52–53.

²² ŠABATOVÁ, Anna, BLECHA, Marek, ČERNÁ, Jitka, et al. *Dávky pomoci v hmotné nouzi*. s. 114.

V plné výši se započítávají příjmy uvedené s § 7 zákona o životním a existenčním minimu, jsou jimi např. výživné a dávky státní Statní sociální podpory.²³

ZPHN v zásadě rozlišuje tři možnosti na základě, kterých si může osoba a SPO zvýšit příjem vlastním přičiněním (§ 11), vlastní prací (§ 12), uplatněním nároků a pohledávek (§ 13) a prodejem nebo jiným využitím majetku (§ 14).²⁴

Za snahu zvýšit si příjem vlastní prací orgán pomoci v hmotné nouzi považuje aktivní plnění povinností uchazeče o zaměstnání (součinnost při hledání zaměstnání s Úřadem práce ČR, využívání služeb agentur práce apod.), výkon veřejně prospěšných prací nebo krátkodobého zaměstnání zprostředkovaného Úřadem práce ČR a výkon veřejné služby v rozsahu alespoň 20 hodin měsíčně.²⁵

Uplatněním nároků a pohledávek se rozumí požádání o dávky nemocenského a důchodového pojištění, státní sociální podpory, výživné apod.²⁶ V praxi se nejčastěji uplatňují nároky na dávky státní sociální podpory, důchodového pojištění (invalidní důchod), výživné pro nezaopatřené děti a výživné pro neprovdanou matku. Při uplatňování nároku na výživné, u kterého vznikl dluh, je nezbytné posoudit situaci klienta a rentabilitu exekučního řízení. Příkladem může být klientka dlouhodobě pobírající opakované dávky pomoci v hmotné nouzi, která téměř každý druhý měsíc neobdržela výživné na děti. Správnímu orgánu bylo známo, že bývalý manžel klientky je zaměstnaný a z tohoto důvodu bylo požadováno podání návrhu na exekuční řízení. Klientka obdržela 1/3 dlužné částky nazpět po půl roce vymáhání.

„Zvýšením příjmu prodejem nebo jiným využitím majetku se rozumí prodej nebo jiné využití majetku, který nepatří mezi věci, jejichž prodej nebo jejich jiné využití se podle tohoto zákona nevyžaduje, nebo které podle zvláštních právních předpisů nepodléhají výkonu rozhodnutí. Prodej nebo jiné využití majetku příslušný orgán pomoci v hmotné nouzi nevyžaduje v případech, kdy je zřejmé, že jeho prodej nebo jeho jiné využití by nebyly úměrné zisku z něj plynoucímu nebo pokud to nelze

²³ Srov. ŠABATOVÁ, Anna, BLECHA, Marek, ČERNÁ, Jitka, et al. *Dávky pomoci v hmotné nouzi*. s. 114–115.

²⁴ Srov. Zákon č. 111/2006 Sb., o pomoci v hmotné nouzi, ve znění pozdějších předpisů.

²⁵ Srov. BECK, Petr, GRUNEROVÁ, Ivana a PAVELKOVÁ, Miroslava. *Zákon o pomoci v hmotné nouzi: Zákon o životním a existenčním minimu*. s. 62 – 63.

²⁶ Srov. ŠABATOVÁ, Anna, BLECHA, Marek, ČERNÁ, et al. *Dávky pomoci v hmotné nouzi*. s. 138.

po osobě spravedlivě žádat“.²⁷ Po klientovi není požadován prodej nemovitosti, kterou skutečně obývá, pokud však vlastní např. pole nebo zahradu je po něm požadován prodej nebo pronájem tohoto majetku. Běžně se nepožaduje prodej obvyklého vybavení domácnosti (např. televize, kávovar), domácích mazlíčků, nebo snubních prstenů.²⁸

Prodej osobního motorového vozidla není požadován, pokud je vozidlo užíváno k výdělečné činnosti, k dopravě dětí do školy a žadatele do zaměstnání, pokud není možnost využití jiného druhu dopravy.²⁹ V praxi nepožadujeme po klientovi prodej vozidla, jehož hodnota je nižší než 50000,-Kč. Zpravidla klient k žádosti doloží Velký technický průkaz vozidla, kde na základě roku výroby, značky a modelu vozidla správní orgán provede průzkumu trhu a určí cenu vozidla.

Další pojmy a rozhodné skutečnosti užívané při posuzování nároku na dávky pomoci v hmotné nouzi jsou blíže specifikovány a popsány v Příloze III.

1.3 Dávky pomoci v hmotné nouzi

Dávky pomoci v hmotné nouzi poskytují pomoc osobám, jejichž příjmy jsou nedostatečné a nepokryjí uspokojení základních životních potřeb. Mají však motivující charakter, díky kterému by si osoby měly prostředky k zajištění životních potřeb zajistit samy.³⁰ Pomoc v hmotné nouzi ze strany státu je subsidiární, poskytovaná až v případě, že si ji nemůže jedinec nebo rodina zajistit sám svými silami, nebo ji nemůže najít ve svém okolí (přátelé) a v rodině.³¹

Dávky poskytující se ze systému pomoci v hmotné nouzi jsou příspěvek na živobytí, doplatek na bydlení a mimořádná okamžitá pomoc.³² Žádosti o tyto dávky se podávají na tiskopisech k tomuto účelu určených, zároveň musí být splněny veškeré náležitosti žádosti, tak jak ukládá ZPHN a obecné náležitosti pro podání. Orgán pomoci

²⁷ Zákon č. 111/2006 Sb., o pomoci v hmotné nouzi, ve znění pozdějších předpisů.

²⁸ Srov. BECK, Petr, GRUNEROVÁ, Ivana a PAVELKOVÁ, Miroslava. *Zákon o pomoci v hmotné nouzi: Zákon o životním a existenčním minimu*. s. 68.

²⁹ Srov. Tamtéž, s. 68.

³⁰ Srov. ČESKO. MINISTERSTVO PRÁCE A SOCIÁLNÍCH VĚCÍ.: Pomoc v hmotné nouzi [online]. ©2019 [cit. 2019-05-11]. Dostupné z: <https://www.mpsv.cz/cs/5>.

³¹ Srov. ŠABATOVÁ, Anna, BLECHA, Marek, ČERNÁ, Jitka, et al. *Dávky pomoci v hmotné nouzi*. s. 123.

³² Srov. ŠTANGOVÁ, Věra, LANG, Roman a kol. *Právo sociálního zabezpečení v bodech s příklady*. s. 127.

v hmotné nouzi má povinnost přijmout i žádost, která není kompletní, k odstranění vad žadatele vyzve v přiměřené lhůtě a poučí jej o následcích neodstranění vad a nedostatků žádosti.³³

1.3.1 Příspěvek na živobytí

Příspěvek na živobytí je základní opakující se dávka pomoci v hmotné nouzi, která má osobě a SPO sloužit k pokrytí nákladů zabezpečující její základní životní podmínky jakými jsou např. strava, ošacení, obuv a základní hygienické potřeby.³⁴

Výše příspěvku na živobytí se určuje jako rozdíl mezi tzv. částkou živobytí osoby (případně součet částek živobytí SPO) a příjmem (příjmy SPO) v hmotné nouzi. Částka živobytí se odvíjí od životního či existenčního minima. Dále je určující, zda klient užívá ke zvýšení svého příjmu svůj majetek, má uplatněné veškeré nároky a pohledávky, hradí výživné, snaží si příjem zvýšit vlastní práci, má stanovené dodržování dietního režimu ošetřujícím lékařem apod. Příjem se snižuje o přiměřené náklady na bydlení, které se určí jako maximálně 30% (v Praze 35 %) z příjmu osoby nebo SPO.³⁵ Příklady výpočtu najdeme v Příloze III.

Příspěvek na živobytí je osobě, která je jeho příjemcem déle než 6 měsíců v posledních 12 měsících, vyplácen ve formě typizovaných poukázek na zboží nejméně ze 35 % a nejvýše ze 65 % hodnoty dávky. Dle § 43 odst. 5 písm. a) ZPHN se k výplatě dávky neužije typizovaných poukázek „*v případech, kdy výše příspěvku na živobytí nepřesahuje 500 Kč, a v případech, kdy je příjemce nebo osoba s ním společně posuzovaná osobou, která poskytuje péči podle § 3 odst. 1 písm. a) bodu 5, nebo osobou, které*

1. *jsou poskytovány pobytové sociální služby,*
2. *je poskytována zdravotní péče ve zdravotnickém zařízení po celý kalendářní měsíc,*
3. *byla pravomocným rozhodnutím soudu omezena svéprávnost,*

³³ Srov. ŠABATOVÁ, Anna, BLECHA, Marek, ČERNÁ, Jitka, et al. *Dávky pomoci v hmotné nouzi.* s. 44–45.

³⁴ Srov. BECK, Petr, GRUNEROVÁ, Ivana a PAVELKOVÁ, Miroslava. *Zákon o pomoci v hmotné nouzi: Zákon o životním a existenčním minimu.* s. 87.

³⁵ Srov. ŠABATOVÁ, Anna, BLECHA, Marek, ČERNÁ, Jitka, et al. *Dávky pomoci v hmotné nouzi.* s. 148.

4. byl přiznán příspěvek na péči ve stupni III (těžká závislost) nebo stupni IV (úplná závislost), a to ode dne právní moci rozhodnutí o přiznání této dávky, nebo je osobou starší 70 let,
5. byla přiznána invalidita III. stupně,

anebo v případech, kdy se jedná o důvody hodné zvláštního zřetele,“³⁶

1.3.2 Doplatek na bydlení

Osobám s nízkými příjmy, nebo žádnými příjmy pomáhají hradit náklady spojené s bydlením ve standardním typu bydlení (nájemní, družstevní a v osobní vlastnictví byty) dvě dávky, příspěvek na bydlení poskytovaný Státní sociální podporou a doplatek na bydlení poskytovaný Hmotnou nouzí.³⁷

Primární dávkou řešící náklady spojené s bydlením je příspěvek na bydlení poskytovaný Státní sociální podporou. Pomoc v hmotné nouzi je považována za poslední záchrannou síť v systému poskytování dávek ČR, proto je na rozdíl od příspěvku na bydlení možné doplatek na bydlení poskytovat osobám, které nemají nárok na dávku primární. Může se jednat o případ, kdy osoba obývá byt, ve kterém se nemůže přihlásit k trvalému pobytu, nebo užívá k bydlení nestandardní formu.³⁸ V praxi je takovouto formou bydlení nejčastěji ubytovna.

Doplatek na bydlení je dávkou nárokovou a může být poskytován do nejrůznějších typů bydlení, např. do části bytu (spolubydlení), jiného než obytného prostoru (v praxi se jedná nejčastěji o bytové jednotky, které nebyly zkolaudovány příslušným stavením úřadem), do ubytovacího zařízení, do pobytové sociální služby a do stavby pro individuální, nebo rodinnou rekreaci užívanou vlastníkem. Prostřednictvím nahlížení do katastru nemovitostí, kolaudačního rozhodnutí nebo obdobného dokumentu je ověřováno a jaký typ bydlení se jedná. V případech, kdy není určení typu bydlení jasné, dotazuje se orgán pomoci v hmotné nouzi přímo příslušného stavebního úřadu.³⁹

³⁶ Zákon č. 111/2006 Sb., o pomoci v hmotné nouzi, ve znění pozdějších předpisů.

³⁷ Srov. BECK, Petr, GRUNEROVÁ, Ivana a PAVELKOVÁ, Miroslava. *Zákon o pomoci v hmotné nouzi: Zákon o životním a existenčním minim.* s. 128.

³⁸ Srov. ŠABATOVÁ, Anna, BLECHA, Marek, ČERNÁ, Jitka, et al. *Dávky pomoci v hmotné nouzi.* s. 156.

³⁹ Srov. BECK, Petr, GRUNEROVÁ, Ivana a PAVELKOVÁ, Miroslava. *Zákon o pomoci v hmotné nouzi: Zákon o životním a existenčním minim.* s. 129.

Při posouzení nároku na dávku v souladu se zněním § 33 odst. 2 ZPHN je podmínkou vzniku nároku „získání nároku na příspěvek na živobytí, doplatek na bydlení lze přiznat s přihlédnutím k celkovým sociálním a majetkovým poměrům také osobě, které příspěvek na živobytí nebyl přiznán z důvodu, že příjem osoby a společně posuzovaných osob přesáhl částku živobytí osoby a společně posuzovaných osob, ale nepřesáhl 1,3násobek částky živobytí osoby a společně posuzovaných osob“⁴⁰. Další zákonné podmínky nároku na doplatek na bydlení jsou uvedené v ZPHN v § 33 až § 35.

Výše doplatku na bydlení se určí jako rozdíl mezi částkou tzv. odůvodněných nákladů na bydlení, sníženou o příspěvek na bydlení (vyplácený Státní sociální podporou) a příjmem (příjmy SPO) navýšeným o vyplacený příspěvek na živobytí ponížený o částku živobytí.⁴¹ Smyslem této dávky je poskytnout finanční prostředky osobě, která není schopna ani přes úsporný režim, hradit odůvodněné náklady spojené s bydlením. Tím není myšleno hrazení zbývajících faktických nákladů spojených s bydlením, které nepokryje příspěvek na bydlení.⁴² Zjednodušené příklady výpočtu doplatků na bydlení jsou ukázány v Příloze IV.

1.3.3 Mimořádná okamžitá pomoc

Jedná se o poslední dávku poskytovanou v rámci systému pomoci v hmotné nouzi, která je jednorázová, nenároková a subsidiární.⁴³ Můžeme ji považovat za úplně poslední záchranou síť celého sociálního systému zabezpečující dosah i na osoby, které se ocitly v nepříznivé situaci, avšak nesplňují podmínky vzniku nároku na dávky sociálního zabezpečení.⁴⁴

Jednorázovostí je míněno, že je možné o dávku požádat na základě jedné žádosti a aby mohla být znovu poskytnuta, musí být podána na nové žádosti (novém formuláři). Lze tedy o dávku opakovaně žádat v rámci jednoho kalendářního měsíce.

⁴⁰ Zákon č. 111/2006 Sb., o pomoci v hmotné nouzi, ve znění pozdějších předpisů.

⁴¹ Srov. ŠTANGOVÁ, Věra, LANG, Roman a kol. *Právo sociálního zabezpečení v bodech s příklady*. s. 135.

⁴² Srov. BECK, Petr, GRUNEROVÁ, Ivana a PAVELKOVÁ, Miroslava. *Zákon o pomoci v hmotné nouzi: Zákon o životním a existenčním minimu*. s. 130.

⁴³ Srov. ŠABATOVÁ, Anna, BLECHA, Marek, ČERNÁ, Jitka, et al. *Dávky pomoci v hmotné nouzi*. s. 196.

⁴⁴ Srov. ŠTANGOVÁ, Věra, LANG, Roman a kol. *Právo sociálního zabezpečení v bodech s příklady*. s. 133.

Omezující je pouze, zda osoba splnila veškeré podmínky nároku ve vztahu k určitému druhu mimořádné okamžité pomoci (dále jen MOP) a zda v souladu s ustanovením § 37 ZPHN nebyla vyčerpána maximální výše dávky, kterou je možné poskytnout v rámci kalendářního roku.⁴⁵ Častým případem, kdy je poskytována MOP vícekrát v rámci kalendářního měsíce, je pomoc osobě bez přístřeší. Tyto osoby bývají zřídka vedeny v evidenci uchazečů o zaměstnání, kdy důvodem může být sankční vyřazení z evidence, nebo ztráta občanského průkazu, bez něhož není zaevidování možné. Klient tak nesplňuje podmínky pro uznání statutu osoby nacházející se v hmotné nouzi, které by bylo možné poskytnout dávky opakující se. V případě sankčního vyřazení lze klientovi poskytnout MOP pro případ hrozící vážné újmy na zdraví a MOP určenou na pokrytí nezbytného jednorázového výdaje určenou k úhradě noclehárny v jednom kalendářním měsíci zároveň. Po uplynutí doby sankční se klient znovu zaeviduje a může si požádat o opakované dávky.

Nenárokovostí je míněno, že úřad práce na základě správní úvahy, posouzení dané situace s důrazem na jedinečnost a individualitu každého, rozhodne o přiznání či nepřiznání nároku na dávku.⁴⁶ V praxi je třeba řádně odůvodnit oba případy a popsat jakými skutečnostmi se správní orgán zabýval a k jakým skutečnostem přihlížel.

Subsidiaritou je kladen důraz především na skutečnost, že dávka má být poskytována pouze, pokud danou náhlou nepříznivou situací, není osoba schopna řešit jiným způsobem, např. využitím svých příjmů a majetku osob blízkých či pomoci osob blízkých.⁴⁷

Dávky MOP řeší nejčastěji šest druhů situací, které jsou blíže popsány v § 2 odst. 3-6 ZPHN, hrozbu vážné újmy na zdraví, vážnou mimo řádnou událost (např. živelná pohroma), úhradu nezbytného jednorázového výdaje, úhradu nákladů na předměty dlouhodobé potřeby, výdaje související s dětmi a zajištění při ohrožení sociálním vyloučením.⁴⁸

⁴⁵ Srov. ŠABATOVÁ, Anna, BLECHA, Marek, ČERNÁ, Jitka, et al. *Dávky pomoci v hmotné nouzi*. s. 196.

⁴⁶ Srov. Tamtéž, s. 197.

⁴⁷ Srov. Tamtéž, s. 197.

⁴⁸ Srov. Zákon č. 111/2006 Sb., o pomoci v hmotné nouzi, ve znění pozdějších předpisů.

2 RODINY V HMOTNÉ NOUZI

V první části kapitoly bude vysvětlen pojem rodina a uvedeme některé její druhy, které se aktuálně v naší společnosti vyskytují. Každý druh rodiny bude stručně charakterizován.

V druhé části kapitoly se budeme soustřeďovat na problematiku rodin v hmotné nouzi, kde se blíže zaměříme jen na některé z nich. Jedná se především, dle mého názoru, o rodiny, které jsou obzvláště hmotnou nouzí ohrožené, neboť jsou v hojném počtu zastoupeny mezi klienty pomoci v hmotné nouzi.

2.1 Rodina a její typy

Definic pojmu rodina můžeme najít nezměrné množství. Ve své podstatě se jednotlivé definice od sebe moc neliší. Rodina je nejpřirozenějším prostředím pro výchovu, sociální vztahy, uspokojování mnoha lidských potřeb, je spojnicí mezi vzájemnými generacemi a spojnicí se společností. Pro dítě je rodina model sounáležitosti ve společnosti a model pro osvojení společenských podmínek.⁴⁹ Rodina poskytuje potřebné zázemí pro seberealizaci, je zdrojem zkušeností, vzorců chování a zdrojem specifického systému hodnot, který formuje jedince a určuje tak jeho identitu a budoucí místo ve společnosti. Existují případy, kde se rodina může sama sobě stát zátěží a zdrojem vzniku nebo rozvoje různých problémů, např. psychických, které následně mohou vyústit v nežádoucí sociálně patologické jevy.⁵⁰

Rodiny v současné době mohou mít nejrůznější podoby, tradiční model utvářený rodiči s dětmi je jen jednou z mnoha variant.⁵¹ Typy rodin můžeme rozlišovat dle nejrůznějších kritérií, např. podle dominantní role člena rodiny, typu párového soužití, sexuální orientace, příslušnosti k určitému národu, nebo společenské vrstvě. Uvedeme podrobněji pouze rozdělení rodiny dle velikosti a způsobu vzniku (složení) rodiny.⁵²

⁴⁹ Srov. VYKOPALOVÁ, Hana. *Sociálně patologické jevy v současné společnosti*. s. 23.

⁵⁰ Srov. FISCHER, Slavomil a ŠKODA, Jiří. *Sociální patologie: závažné sociálně patologické jevy, příčiny, prevence, možnosti řešení*. s. 155 –156.

⁵¹ Srov. MATOUŠEK, Oldřich, KODYMOVÁ, Pavla a KOLÁČKOVÁ, Jana. *Sociální práce v praxi: specifika různých cílových skupin a práce s nimi*. s. 43.

⁵² Srov. SKOPALOVÁ, Jitka. *Rodinná problematika*. s. 18.

a) Dle velikosti rodiny

Rodinu podle velikosti dělíme na nukleární a širší. Nukleární rodina je tvořena nejbližší příbuzenskou linií, tj. rodiči a dětmi, kde ve většině případů nejsou tyto osoby členy jiné nukleární rodiny. Širší rodinu představuje nukleární rodina rozšířena o její další členy např. prarodiče, strýce, tetu apod. Širší rodinu spojuje nejen pokrevní pouto, ale též stejné tradice a zvyky. Vztahy mezi členy širší rodiny nejsou zpravidla tolik intenzivní jako mezi členy nukleární rodiny.⁵³

b) Dle vzniku

Rodinu lze též rozlišovat podle vzniku (složení) na úplnou a neúplnou rodinu, nebo orientační a prokreační. Úplná rodina je v základu tvořena oběma rodiči a jejich společnými dětmi.⁵⁴ V úplné rodině je významná role matky a otce, kde ve fungující rodině dochází k uspokojování psychických potřeb dítěte. Otec zde zastává roli činitele vyvíjejícího aktivity a matka převážně roli zabezpečující citové zázemí. Obě tyto role rodičů jsou pro zdraví vývoj dětí velice důležité.⁵⁵

V neúplné rodině jeden z rodičů chybí, nejedná se však o absenci v důsledku pracovního, nebo obdobného důvodu. Neúplnou rodinu rozdělujeme podle důvodu absence jednoho z rodičů. V prvním případě se jedná o absenci, kdy rodič zemřel, je nezvěstný, nebo probíhá řízení o prohlášení za mrtvého. V druhém případě se jedná o absenci z důvodu odchodu z rodiny.⁵⁶ Při socializaci v rámci rodiny se dítěti nedostává důležitého vzoru (chybí matka nebo otec), může se stát, že si dítě neosvojí dovednost péče o sourozence, neboť tyto rodiny bývají často málodětné. Chybějící mužský vzor v rodině má za následek zvýšenou agresivitu dítěte, které postrádá autoritativní aspekt otce, hůře se orientuje v okolí rodiny a ve volbě povolání. Chybějící ženský vzor, nebo nesprávná funkce matky má za následek různé poruchy chování dítěte.⁵⁷ Neúplné rodiny, kde je přítomen pouze jeden rodič jsou ohrožené sociálně-ekonomickými problémy více, obzvláště rodiny, kde je matka samoživitelka.⁵⁸

⁵³ Srov. SKOPALOVÁ, Jitka. *Rodinná problematika*. s. 18.

⁵⁴ Srov. Tamtéž, s. 19.

⁵⁵ Srov. VYKOPALOVÁ, Hana. *Sociálně patologické jevy v současné společnosti*. s. 25.

⁵⁶ Srov. SKOPALOVÁ, Jitka. *Rodinná problematika*. s. 20.

⁵⁷ Srov. VYKOPALOVÁ, Hana. *Sociálně patologické jevy v současné společnosti*. s. 26.

⁵⁸ Srov. DREXLEROVÁ, Barbora. *Sociálně-ekonomické problémy současnej rodiny*. In HARDY, Mária, MÜHLPACHR, Pavel a DUDÁŠOVÁ, Terézia. *Sociální patologie rodiny*. s. 162.

Neúplná rodina se v neposlední řadě může přeměnit v rodinu tzv. doplněnou, kdy opuštěný rodič přivádí do neúplné rodiny nového partnera.⁵⁹ Rodinu doplněnou tvoří rodič s vlastním dítětem a partner, který může mít i své děti z předchozího vztahu. Doplněná rodina je interakcí s příbuznými obou partnerů.⁶⁰

Rozdělit rodinu dle vzniku můžeme také na orientační a prokreační. Do orientační rodiny se rodíme a prokreační rodinu nově vytváříme, např. sňatkem, nebo narozením dítěte.⁶¹

V posledních letech se můžeme setkat s pojmem Mingle rodina. Název této rodiny je odvozen z anglických slov označující vdaná/ženatý, ale svobodná/svobodný. V praxi se jedná o rodinu, kde partneři uzavřeli manželství a zároveň žijí nezávazným a svobodným způsobem života. Partner z pravidla udržuje milostný vztah s další ženou, se kterou často má další potomky, avšak se nechce rozvést a odejít od původní rodiny.⁶²

2.2 Problematika rodin v hmotné nouzi

Z výše uvedených informací vyplývá, že rodiny, které se ocitají v hmotné nouzi, řeší především problémy s příjmy. Ve skutečnosti tyto rodiny řeší mnohem širší spektrum problémů, jak už jsem se mohla několikrát ve své dosavadní praxi přesvědčit. V následujících podkapitolách se pokusíme popsat a charakterizovat rodinu osamocené rodiče, rodinu s nezaměstnaným členem domácnosti a rodinu dítěte se zdravotním znevýhodněním.

2.2.1 Rodina osamocené rodiče

Na začátku této podkapitoly je nezbytné vymezit, pojem osamocené rodiče. Definicí osamělého rodiče můžeme najít v zákoně č. 117/1995 Sb. o sociální podpoře, ve znění pozdějších, kde je vymezen jako „*rodič, který je svobodný, ovdovělý, rozvedený, pokud nežije s druhem...*“. Pro potřeby této bakalářské práce budeme tedy jako osamocené rodiče vnímat takového rodiče, který splňuje výše uvedená kritéria (v souladu

⁵⁹ Srov. SKOPALOVÁ, Jitka. *Rodinná problematika*. s. 19–20.

⁶⁰ Srov. VYKOPALOVÁ, Hana. *Sociálně patologické jevy v současné společnosti*. s. 26.

⁶¹ Srov. SKOPALOVÁ, Jitka. *Rodinná problematika*. s. 18.

⁶² Srov. TOMÁNEK, Pavol. *Rodina - výchova - společnost: výzvy a perspektivy*. 163–164.

s ustanovením zákona o státní sociální podpoře), nebo se jedná o případ, kdy rodiče žijí odděleně, ale rozvod ještě neproběhl.⁶³

Osamoceným rodičem je nejčastěji rozvedená žena nebo muž pečující o dítě sám, či svobodná matka pečující o dítě sama.⁶⁴ Případ, kdy o dítě pečuje osamocená svobodná matka, můžeme dále rozlišit dle věku, ve kterém se matka rozhodla mít dítě. U mladých svobodných matek se nejčastěji setkáme s neplánovaným rodičovstvím důsledkem selhání nebo zanedbání antikoncepce, kdy otec dítěte je převážně krátkou letmou známostí. Svobodné matky okolo třicátého roku naopak udržovaly s partnery dlouhodobý vztah, který se po narození dítěte stal konfliktním, dosti problematickým a byl ukončen.⁶⁵ Specifická je skupina svobodných matek, které od začátku nepočítají se zapojením muže, se kterým zplodili dítě, jako otce do života rodiny. Cílem je mít pouze dítě, ale nemít muže jako životního partnera.⁶⁶

Finanční zajištění rodiny, chod domácnosti a výchova dítěte je pro osamocené rodiče velkou zátěží, kterou mnohdy nezvládá, tak dostatečně, jak by si přál. Důsledkem takovéto situace může být snižování sebedůvěry a pocity beznaděje na straně rodiče, na straně dítěte může dojít k přenosu zátěže, které bylo dítě vystaveno, i do další generace. Sociální kontakty rodiče jsou často minimální nebo mizivé, neboť při zajištění veškerých povinností mu nezbývá žádný nebo jen minimální čas pro sebe.⁶⁷

Tyto rodiny zpravidla bývají častěji ohroženy nezaměstnaností, chudobou, sociální izolací, sociálním vyloučením a nedostatečným přístupem k přiměřenému bydlení, než rodiny úplně případně doplněné.⁶⁸ Překážkou pro získání zaměstnání rodiče může být upřednostnění péče o dítě před nástupem do práce. Problematický je nedostatek dostupných zařízení, kde by dítě mohlo trávit čas během zaměstnání rodiče.

⁶³ Srov. MATOUŠEK, Oldřich, KODYMOVÁ, Pavla a KOLÁČKOVÁ, Jana. *Sociální práce v praxi: specifika různých cílových skupin a práce s nimi*. s. 43.

⁶⁴ Tamtéž, s. 44.

⁶⁵ Srov. MÜHLPACHR, Pavel. *Sociopatologie pro sociální pracovníky*. s. 172–173.

⁶⁶ Srov. TOMÁNEK, Pavol. *Rodina - výchova - společnost: výzvy a perspektivy*. s. 161.

⁶⁷ Srov. MATOUŠEK, Oldřich, KODYMOVÁ, Pavla a KOLÁČKOVÁ, Jana. *Sociální práce v praxi: specifika různých cílových skupin a práce s nimi*. s. 44–47.

⁶⁸ Srov. Tamtéž, s. 44.

Demotivující je rovněž nabídka zaměstnání za nízkou finanční odměnu, protože mnohdy je situace pracujícího rodiče jen o málo lepší, než situace rodiče, který nepracuje a pobírá pouze dávky poskytované státem. Dalším problémem je nedostatek pracovních míst na částečný úvazek.⁶⁹

Nezaměstnanost nepředstavuje riziko nejen pro rodiče samotného, ale obzvláště riziko pro dítě, u kterého může vyvolat dětskou chudobou. Rodič pečující o dítě zcela sám, je pro zaměstnavatele neatraktivní, nezřídka bývá při hledání pracovního uplatnění potencionálními zaměstnavateli odmítán. Stát se sice snaží rodiče vracející z rodičovské dovolené ochránit před ztrátou zaměstnání pracovními předpisy, přesto se však mnoho z nich ocitá v evidenci uchazečů o zaměstnání na ÚP ČR. Osamocené matky vracející se z rodičovské dovolené mají malé nebo žádné pracovní zkušenosti a někdy též zastaralé dovednosti pro výkon některých profesí. Důvodem odmítnutí přijetí do pracovního poměru ze strany zaměstnavatele bývá ve většině případů poskytování péče dítěti bez podpory druhého rodiče.⁷⁰

Dítěti i matce v rodině nechybí jen mužský vzor a element, ale i finanční stránka, kterou do rodiny přináší druhý partner. Výživné na dítě nebývá často placeno, je předmětem soudních sporů, které mohou vyvrcholit v exekuční řízení, nebo dokonce v trest odnětí svobody pro otce.⁷¹ Hmotní nouze má nejčastěji dopad na rodinu v dostupnosti vzdělání projevující se schopností rodiče uhradit veškeré nezbytné školní pomůcky nebo doučování. Dítěti se tak nemusí dostat dostatečnému vzdělání, které by mu do budoucna zajistilo výkon kvalifikované práce s adekvátním finančním ohodnocením⁷²

Svobodné matky mají tendenci především hledat pomoc s řešením své náročné situace u státu, než ve vlastních zdrojích za pomoci rodiny, blízkých nebo otce dítěte.⁷³ Podpora osamocené rodiny je realizována prostřednictvím finanční podpory sociální politiky státu (dávky Státní sociální podpory případně Hmotnou nouzí) a prostřednictvím nefinanční podpory – sociálními službami, např. azylové domy,

⁶⁹ Srov. MATOUŠEK, Oldřich a PAZLAROVÁ, Hana. *Hodnocení ohroženého dítěte a rodiny: v kontextu plánování péče*. s. 91.

⁷⁰ Srov. Tamtéž, s. 46.

⁷¹ Srov. MÜHLPACHR, Pavel. *Sociopatologie pro sociální pracovníky*. s. 173.

⁷² Srov. MATOUŠEK, Oldřich, KODYMOVÁ, Pavla a KOLÁČKOVÁ, Jana. *Sociální práce v praxi: specifika různých cílových skupin a práce s nimi*. s. 46.

⁷³ Srov. MÜHLPACHR, Pavel. *Sociopatologie pro sociální pracovníky*. s. 173.

rodinné poradny, raná péče apod., nebo sdruženími určenými na pomoc osamělým rodičům.⁷⁴

2.2.2 Rodina s nezaměstnaným členem domácnosti

Nezaměstnaností rozumíme stav, ve kterém na trhu práce existují nezaměstnané osoby důsledkem vzniku nerovnováhy mezi nabídkou a poptávkou po pracovním uplatnění. Jako nezaměstnané označujeme osoby bez placeného zaměstnání hledající zaměstnání nové, a které jsou schopny a ochotny do nového zaměstnání okamžitě nastoupit. Po ztrátě pracovního uplatnění mívají lidé od nového zaměstnání jistá očekávání a vyčkávají na nabídku práce, která by co nejvíce těmto očekáváním odpovídala. U většiny nezaměstnaných časem dochází ke slevování těchto očekávání, u některých dochází ke ztrátě naděje na nalezení pracovního uplatnění jako takového.⁷⁵

Nezaměstnanost má značný dopad a vliv na psychiku a osobnost člověka. Dlouhodobě nezaměstnaný člověk ztrácí sociální kontakty, pracovní návyky a sebevědomí.⁷⁶ Vztahy s bývalými kolegy bývají udržovány jen zřídka, protože na obou stranách dochází k poklesu společně sdíleného a v některých případech může být pro nezaměstnaného takovýto kontakt frustrující, neboť mu stále připomíná jeho selhání. Dlouhodobá nezaměstnanost může vést k větší uzavřenosti člověka a k obtížnějšímu navazování nových vztahů.⁷⁷

Nezaměstnaný člen rodiny se cítí neužitečný a neschopný, což má dopad i na rodinu samotnou a další osoby z blízkého okolí. Ztráta zaměstnání jednoho člena rodiny ovlivňuje rodinu jako celek.⁷⁸ Po určité době u takového člena rodiny klesá úroveň profesních dovedností a odborné kvalifikace, vytrácí se běžné zvyky a aktivity typické pro zaměstnané osoby. Vytrácí se některé dovednosti,

⁷⁴ Srov. MATOUŠEK, Oldřich, KODYMOVÁ, Pavla a KOLÁČKOVÁ, Jana. *Sociální práce v praxi: specifika různých cílových skupin a práce s nimi*. s. 47–50.

⁷⁵ Srov. MATOUŠEK, Oldřich a KŘIŠŤAN, Alois. *Encyklopedie sociální práce*. s. 331.

⁷⁶ Srov. LACA, Slavomír. *Nezaměstnanost jako sociálně-ekonomický problém rodiny v současné společnosti* In HARDY, Mária, MÜHLPACHR, Pavel a DUDÁŠOVÁ, Terézia. *Sociální patologie rodiny*. s. 168.

⁷⁷ Srov. MATOUŠEK, Oldřich, KODYMOVÁ, Pavla a KOLÁČKOVÁ, Jana. *Sociální práce v praxi: specifika různých cílových skupin a práce s nimi*. s. 306.

⁷⁸ Srov. LACA, Slavomír. *Nezaměstnanost jako sociálně-ekonomický problém rodiny v současné společnosti* In HARDY, Mária, MÜHLPACHR, Pavel a DUDÁŠOVÁ, Terézia. *Sociální patologie rodiny*. s. 170.

kteřé nejsou již využívány.⁷⁹ Nezaměstnanost dále do rodiny přináší změnu ve volnočasových aktivitách, jako jsou sportovní a kulturní vyžití, uspokojování zálib jednotlivých členů a rekreace v rodině. Další důsledek můžeme spatřovat ve zhoršení uspokojování základních potřeb, mezi které patří nákupy potravin, hygieny, pokrytí nákladů na bydlení a na zabezpečení zdraví členů domácnosti.⁸⁰

Rodiny s nezaměstnaným členem můžeme rozdělit do dvou podskupin. V prvním případě se jedná o rodiny, kdy ztráta zaměstnání jednoho člena rodiny nikterak neovlivní úroveň jejího života. Ve druhém případě, se kterým se na Úřadu práce ČR v oddělení Hmotné nouze nejčastěji setkáváme, se jedná o rodiny, kdy ztráta zaměstnání znamená snížení už tak nízké úrovně života celé rodiny.⁸¹ Mladé ženy, které nemají žádnou osobní zkušenost s ekonomickou nezávislostí, nalézají řešení nezaměstnanosti v touze po dítěti, které jim navrací důležitost sociálního postavení v očích okolí.⁸² V některých případech může ztráta zaměstnání způsobit krizi ve zvyklostech a v sociálních vazbách, finanční strádání nebo dokonce rozvrat v rodině tak vážný, že vyvrcholí v rozvod a rozpad celé rodiny.⁸³

Dále se můžeme v některých rodinách setkat s tzv. vícegenerační nezaměstnaností, která se v rámci rodiny „dědí“. V těchto rodinách obstarávají finanční prostředky a obživu nezaměstnaní členové domácnosti ze systému sociálních dávek a podpor poskytovaných státem. Život takovýchto rodin se vyznačuje lhostejností, absencí ambic a řešení problémových situací za pomoci alkoholu.⁸⁴

Finanční strádání často řeší rodiny půjčkami, nad kterými ve většině případů ztrácí přehled a upadají tak do ještě větší zadluženosti, kterou řeší opět další „výhodnější“ půjčkou vedoucí ke splacení půjčky předešlé. Celá tato situace pak ústí do začarovaného kruhu zadluženosti, který není rodina mnohdy schopna řešit s využitím svých vlastních

⁷⁹ Srov. MATOUŠEK, Oldřich, KODYMOVÁ, Pavla a KOLÁČKOVÁ, Jana. *Sociální práce v praxi: specifikum různých cílových skupin a práce s nimi*. s. 306.

⁸⁰ KUCHAROVÁ, Věra. *Rodina s nezaměstnaným členem domácnosti: 2. etapa*. s. 24.

⁸¹ Srov. Tamtéž, s. 2.

⁸² Srov. MATOUŠEK, Oldřich, KODYMOVÁ, Pavla a KOLÁČKOVÁ, Jana. *Sociální práce v praxi: specifikum různých cílových skupin a práce s nimi*. s. 308.

⁸³ Srov. LACA, Slavomír. *Nezaměstnanost jako sociálně-ekonomický problém rodiny v současné společnosti* In HARDY, Mária, MÜHLPACHR, Pavel a DUDÁŠOVÁ, Terézia. *Sociální patologie rodiny*. s. 170–174.

⁸⁴ Srov. MATOUŠEK, Oldřich, KODYMOVÁ, Pavla a KOLÁČKOVÁ, Jana. *Sociální práce v praxi: specifikum různých cílových skupin a práce s nimi*. s. 307.

sil.⁸⁵ Dlouhodobá nezaměstnanost ve větší míře vede k již zmiňovanému zadlužování rodiny, ale také k užívání psychotropních látek a omamných látek nezaměstnaným členem rodiny, nebo ke gamblerství nezaměstnaného. Nezaměstnanost se může projevovat ve změně rozdělení domácích prací a činností uvnitř rodiny. Na nezaměstnané muže může být vyvíjen nátlak, aby se více podíleli na činnostech spojených se zajištěním chodu domácnosti, což nejsou všichni nezaměstnaní muži ochotní akceptovat.⁸⁶ V krajních případech může nezaměstnanost dokonce vyústit v násilí v rodině, které je následně páčáno i na dětech.⁸⁷ V neposlední řadě je nezaměstnanost spojována s rizikem vzniku závislosti na různých formách sociální pomoci.⁸⁸

Zaměstnaní zajišťuje rodině nejen materiální zabezpečení a důstojnou existenci, ale seberealizaci a užitečnost pro společnost, dává možnost uspokojit potřebu sebeúcty, sebeuplatnění a ctižádostivost.⁸⁹

2.2.3 Rodina dítěte se zdravotním znevýhodněním

Existuje celá řada synonym, kterými můžeme označit zdravotní znevýhodnění, např. handicap, disabilita, postižení apod.⁹⁰ Uchopení tohoto pojmu napříč různými obory má zcela odlišný význam, např. z pohledu řízení dávek státní sociální podpory je vnímání zdravotně-znevýhodněného stavu odlišné od nahlížení z pohledu posuzování školní docházky.⁹¹ Pro účely této bakalářské práce budeme pojmem zdravotní znevýhodnění označovat stav člověka, který má „*dlouhodobé fyzické, duševní, mentální nebo smyslové postižení, které v interakci s různými překážkami může bránit jeho plnému a účinnému zapojení do společnosti na rovnoprávném základě*

⁸⁵ Srov. DREXLEROVÁ, Barbora. *Sociálně-ekonomické problémy súčasnej rodiny*. In HARDY, Mária, MÜHLPACHR, Pavel a DUDÁŠOVÁ, Terézia. *Sociální patologie rodiny*. s. 164 – 165.

⁸⁶ Srov. MATOUŠEK, Oldřich, Pavla KODYMOVÁ a Jana KOLÁČKOVÁ. *Sociální práce v praxi: specifikarůžných cílových skupin a práce s nimi*. s. 307.

⁸⁷ Srov. LACA, Slavomír. *Nezamestnanosť jako sociálně-ekonomický problém rodiny v súčasnej spoločnosti* In HARDY, Mária, MÜHLPACHR, Pavel a DUDÁŠOVÁ, Terézia. *Sociální patologie rodiny*. s. 174.

⁸⁸ Srov. DREXLEROVÁ, Barbora. *Sociálně-ekonomické problémy súčasnej rodiny*. In HARDY, Mária, MÜHLPACHR, Pavel a DUDÁŠOVÁ, Terézia. *Sociální patologie rodiny*. s. 162.

⁸⁹ Srov. LACA, Slavomír. *Nezamestnanosť jako sociálně-ekonomický problém rodiny v súčasnej spoločnosti* In HARDY, Mária, MÜHLPACHR, Pavel a DUDÁŠOVÁ, Terézia. *Sociální patologie rodiny*. s. 169.

⁹⁰ Srov. MATOUŠEK, Oldřich a KŘIŠŤAN, Alois. *Encyklopedie sociální práce*. s. 387.

⁹¹ Srov. MATOUŠEK, Oldřich, KODYMOVÁ, Pavla a KOLÁČKOVÁ, Jana. *Sociální práce v praxi: specifikarůžných cílových skupin a práce s nimi*. s. 89.

s ostatními.“⁹² Zdravotní stav takové osoby s přihlédnutím k věku je zcela odlišný od běžně označovaného zdravého stavu. Znevýhodnění se může projevit v oblasti tělesné jako např. poruchy vidění, slyšení, hybnosti a mentálních funkcí; v rovině aktivit a činů, nebo na úrovni účasti na společenském dění. Příčin zdravotního znevýhodnění je celá řada, nejčastěji se jedná o následky některé nemoci, úrazu, užívání drog, komplikací při porodu a vrozené vady.⁹³ S přihlédnutím k tématu této bakalářské práce, bude tato podkapitola zaměřená pouze na rodiny, ve kterých můžeme najít dítě se zdravotním znevýhodněním.

Ve většině případů je rodina pro dítě s handicapem místem, kde se může realizovat. U dětí jejichž handicap je natolik vážný, že je upoutává na lůžko, je rodina mnohdy jejich jediným bezvýhradným místem.⁹⁴ Mlhavá zpráva o tom, že dítě není zcela v pořádku, vyvolává v rodičích pocity nejistoty a strachu. Vyrovnat se skutečností, že dítě není zcela zdravé, ale má určité zdravotní znevýhodnění, je jednou z nejsložitějších situací, kterým rodiče čelí.⁹⁵ Informace o postižení dítěte by měla být podrobná, měla by zaštiťovat prognózu dalšího vývoje zdravotního stavu a především by měla být rodičům sdělena, co možná nejdříve (u starších dětí bez jejich přítomnosti).⁹⁶ Očekávání rodičů, které od dítěte měli, vymizelo a je vystřídáno šokem, který dále ústí v jednotlivé fáze smíření se zdravotně znevýhodněným potomkem.⁹⁷ Významnou roli pro rodinu hraje především podpůrná příbuzenská síť a širší rodina (obzvláště akceptace dítěte na straně prarodičů).⁹⁸ „*Rodina se mobilizuje, všichni chtějí pomoci, poskytnout podporu*“, dochází k zesílení kontaktů, které by mohly přinést výhody a pomoc rodině.⁹⁹

Jedním z prvních rozhodnutí rodičů zdravotně znevýhodněného dítěte bývá, zda bude pro dítě lepší poskytování péče v domácím prostředí, nebo prostřednictvím institucionální péče. Odevzdání dítěte do institucionální péče znamená traumatizující

⁹² MATOUŠEK, Oldřich a KŘIŠŤAN, Alois. *Encyklopedie sociální práce*. s. 387.

⁹³ Srov. Tamtéž, s. 387.

⁹⁴ Srov. TOMÁNEK, Pavol. *Rodina - výchova - spoločnosť: výzvy a perspektívy*. s. 281.

⁹⁵ Srov. ŠMIDOVÁ, Mária. *Sprevádzanie rodiny dieťaťa s postihnutím*. In HARDY, Mária, MÜHLPACHR, Pavel a DUDÁŠOVÁ, Terézia. *Sociální patologie rodiny*. s. 287.

⁹⁶ Srov. MÜHLPACHR, Pavel. *Sociopatologie pro sociální pracovníky*. s. 170.

⁹⁷ Srov. MATOUŠEK, Oldřich, KODYMOVÁ, Pavla a KOLÁČKOVÁ, Jana. *Sociální práce v praxi: specifika různých cílových skupin a práce s nimi*. s. 94.

⁹⁸ Srov. MATOUŠEK, Oldřich a PAZLAROVÁ, Hana. *Podpora rodiny: manuál pro pomáhající profese*. s. 100.

⁹⁹ MATOUŠEK, Oldřich. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. s. 117.

situaci především pro matku. Ponecháním dítěte v domácí péči přichází matka o svůj dosavadní život (práci, kontakt s přáteli, čas věnovaný zálibám), který musí obětovat na úkor každodenní nepřetržité péči o dítě, což může představovat neúnosnou zátěž pro celou rodinu.¹⁰⁰ Mění se materiální zabezpečení rodiny, protože v případě, kdy matka zůstane s dítětem doma, jako pečující osoba, přichází rodina o její příjem. I když je příspěvek na péči přiznán v nejvyšší možné výši, nikdy nedorovná rozdíl matčina příjmu.¹⁰¹

Dítě se zdravotním znevýhodněním bývá v rodině středobodem dění, je na něj soustředěna velká část pozornosti, a to převážně z důvodu snahy rodičů dohnat handicap zvýšeným „přídělem lásky“, což mnohdy vede k nežádoucímu rozmazlení dítěte.¹⁰²

Zdravotní znevýhodnění traumatizuje ve větší míře matku, která bere dítě jako součást sebe samé. Psychoanalýza toto trauma označuje pojmem narcistické trauma a přirovnává ho k traumatu po zohyzďujícím úrazu.¹⁰³ Další trauma takováto rodina může prožít prostřednictvím negativní reakce svého okolí pramenící v její nepřijetí, v odmítnutí a vedoucí k její společenské izolaci.¹⁰⁴ Pravděpodobnost skrývání dítěte s handicapem před sociálním okolím, je vyšší u rodičů s vyšší úrovní vzdělání.¹⁰⁵

Deprivace pečující osoby, která je zcela závislá na příjmu výdělečně činného partnera, může ztížit vzájemné soužití a vzájemné vztahy obou partnerů.¹⁰⁶ V rodině přetrvává zlost, která je mířena směrem od jednoho z partnerů k druhému.¹⁰⁷ Rodina se tak může snadno stát osamocenou jednotkou plnou neštěstí uzavírající se před okolním světem.¹⁰⁸ Otcové zdravotně znevýhodněných dětí často spatřují řešení

¹⁰⁰ Srov. MÜHLPACHR, Pavel. *Sociopatologie pro sociální pracovníky*. s. 169.

¹⁰¹ Srov. MATOUŠEK, Oldřich a PAZLAROVÁ, Hana. *Podpora rodiny: manuál pro pomáhající profese*. s. 100.

¹⁰² Srov. MÜHLPACHR, Pavel. *Sociopatologie pro sociální pracovníky*. s. 169.

¹⁰³ Srov. MATOUŠEK, Oldřich. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. s. 123

¹⁰⁴ Srov. MATOUŠEK, Oldřich a PAZLAROVÁ, Hana. *Podpora rodiny: manuál pro pomáhající profese*. s. 101.

¹⁰⁵ Srov. MATOUŠEK, Oldřich. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. s. 123.

¹⁰⁶ Srov. MATOUŠEK, Oldřich a PAZLAROVÁ, Hana. *Podpora rodiny: manuál pro pomáhající profese*. s. 100.

¹⁰⁷ Srov. TOMÁNEK, Pavol. *Rodina - výchova - společnost: výzvy a perspektivy*. s. 286.

¹⁰⁸ Srov. MATOUŠEK, Oldřich. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. s. 124.

rodinných problémů a neshod v rozvodu.¹⁰⁹ Na straně matky může být rozvod zapříčiněn její přehnanou péčí a upnutím se na postižené dítě. Následkem takového chování matce nezbyvá dostatek času a energie, který by mohla věnovat ostatním členům rodiny. Po rozvodu nejčastěji zůstává dítě s matkou, která jej sama vychovává. Naděje matky na vznik nového milostného vztahu nebo uzavření manželství je v těchto případech velice nízká.¹¹⁰

Jak už bylo výše uvedeno, stát se snaží zdravotní znevýhodnění kompenzovat peněžitými příspěvky (příspěvek na péči, příspěvek na zvláštní pomůcku, invalidní důchod apod.) a sociálními službami (např. raná péče, osobní asistence apod.).¹¹¹ Zdravotní pomůcky, které děti se zdravotním znevýhodněním potřebují, hradí pojišťovny z veřejného pojištění jen ve standardní výbavě, často je k nim nezbytné dokupovat doplňky, které již nejsou hrazené a není možné získat ani za pomoci příspěvku na zvláštní pomůcku (dávka poskytovaná státem).¹¹²

Závěrem je zde na místě zmínit, že děti se zdravotním znevýhodněním jsou několikanásobně více ohroženy nevhodným zacházením ze strany svých rodinných příslušníků a pečujících osob (zneužívání, týrání, zanedbávání apod.), než děti, které jsou zcela zdravé.¹¹³

¹⁰⁹ Srov. MÜHLPACHR, Pavel. *Sociopatologie pro sociální pracovníky*. s. 169.

¹¹⁰ Srov. MATOUŠEK, Oldřich a PAZLAROVÁ, Hana. *Podpora rodiny: manuál pro pomáhající profese*. s. 100.

¹¹¹ Srov. MATOUŠEK, Oldřich, KODYMOVÁ, Pavla a KOLÁČKOVÁ, Jana. *Sociální práce v praxi: specifika různých cílových skupin a práce s nimi*. s. 94.

¹¹² Srov. MATOUŠEK, Oldřich a PAZLAROVÁ, Hana. *Podpora rodiny: manuál pro pomáhající profese*. s. 100.

¹¹³ Srov. Tamtéž, s. 100.

II. PRAKTICKÁ ČÁST

Praktická část bakalářské práce bude mít rovněž dvě kapitoly, z nichž jedna bude věnována metodologii a druhá kazuistikám rodin v hmotné nouzi.

První kapitola praktické části vysvětlí cíl výzkumu, vydefiniuje kvalitativní výzkum a objasní, proč byl právě zvolen tento typ výzkumu. Následně charakterizuje výzkumný vzorek a zvolenou techniku sběru dat. Kapitulu uzavřou etické zásady dodržované během výzkumného šetření.

Druhá kapitola praktické části blíže přiblíží situaci a problematiku celkem čtyř rodin, které jsou příjemci dávek pomoci v hmotné nouzi. V závěru kapitoly budou shrnuty poznatky zjištěné kazuistickým šetřením.

3 METODOLOGIE

Tato část bakalářské práce se bude věnovat volbě metodologie, kde zdůvodním, proč jsem si zvolila pro svou práci na téma „*Rodiny v hmotné nouzi*“ kvalitativní výzkum. Bude upřesněn cílem výzkumu, kdo tvoří výzkumný vzorek a jaká technika sběru dat bude ve výzkumu použita. Metodologickou část pak zakončíme etickou dimenzí.

3.1 Cíl výzkumu

V teoretické části této práce je poukázáno, že rodiny, které se ocitají v hmotné nouzi, řeší často velké množství problémů naráz, které mají tendenci se kumulovat a zvětšovat.

Cílem výzkumu je přiblížit život a problémy rodin pobírajících dávky pomoci v hmotné nouzi na několika konkrétních příkladech. Prostřednictvím kvalitativního výzkumu hlouběji proniknout do problematiky, pokusit se najít shodné prvky a popsat souvislosti mezi jednotlivými problémy, které se vyskytují u většiny rodin v hmotné nouzi.

3.2 Volba metodologie a výzkumného vzorku

Pro svoji bakalářskou práci jsem zvolila strategii kvalitativního výzkumu. Podle Hendla je kvalitativní výzkum „proces hledání porozumění založený na různých metodologických tradicích zkoumání daného sociálního nebo lidského problému. Výzkumník vytváří komplexní, holistický obraz, analyzuje různé typy textů, informuje o názorech účastníků výzkumu a provádí zkoumání v přirozených podmínkách“¹¹⁴. Vzhledem k danému tématu a cíli výzkumu je dle mého názoru volba kvalitativního výzkumu nejvhodnější, protože touto metodou jsou získány zkušenosti a názory klientů (rodin), díky kterým je možné lépe nalézt odpověď na výzkumnou otázku.

Logika kvalitativního výzkumu je induktivní. Výzkumník nejprve nasbírá informace k dané problematice, ve kterých nalézá opakující se vzorce a nakonec vytvoří předběžné závěry, pro které hledá oporu v teorii.¹¹⁵ Tento typ výzkumu má své kladné i záporné stránky. Jedním z významných kladů je možnost proniknout do hloubky dané zkoumané problematiky, kdy zkoumané případy mezi sebou porovnáváme a sledujeme jejich vývoj a procesy. Díky tomu je možné vypořádat důvod objevení daného pozorovaného fenoménu. Negativní stránkou tohoto druhu výzkumu je především nemožnost získaná data zobecňovat, jelikož výzkumník pracuje pouze s omezeným počtem jedinců vztažených k určitému místu.¹¹⁶

Výzkumný vzorek v kvalitativním výzkumu je nositelem zkoumané problematiky, což znamená, že není vytvářen náhodně, ale zcela záměrně s ohledem na zkoumané jevy. Dochází k tzv. graduální konstrukci vzorku, což znamená, že vzorek není vytvořen v jednom okamžiku, nýbrž je utvářen postupně v průběhu sběru dat a analýzy, kdy je nadále rozšiřován a redefinován. Výzkumník stále pátrá po nové skupině vzorků, které by mohly přinést nové informace ve vztahu ke sledované problematice. Vzorkování je ukončeno poté, co nově začleněné případy již nepřinášají žádné nové nebo předpokládané informace.¹¹⁷ V našem případě jsou výzkumným vzorkem rodiny pobírající opakované dávky pomoci v hmotné nouzi na ÚP ČR, Kontaktním pracovišti

¹¹⁴ HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum: základní teorie, metody a aplikace*. s. 46.

¹¹⁵ Srov. ŠVARÍČEK, Roman a ŠEĐOVÁ, Klára. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. s. 24.

¹¹⁶ Srov. HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum: základní teorie, metody a aplikace*. s. 48–49.

¹¹⁷ Srov. ŠVARÍČEK, Roman a ŠEĐOVÁ, Klára. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. s. 72–73.

Brno-venkov, Šlapanice déle než jeden rok, rodina je tvořena rodičem a dítětem, případně rodiči s dětmi.

Kazuistiku jako výzkumnou metodu jsem zvolila, protože je mým cílem ukázat na několika skutečných životních příbězích, čemu rodiny ocitající se v hmotné nouzi mnohdy čelí a s čím se potýkají. Pro kazuistická šetření je charakteristické sbírání poměrně velkého množství informací od jednoho nebo několika případů. Domnívám se, že užití této metody nejvíce přiblíží čtenáři situaci těchto rodin. Za cíl kazuistiky můžeme považovat zachycení složitostí případu a popisu vztahů jako jednoho celku. Kazuistické šetření předpokládá, že na základě detailního prozkoumání jednoho případu, můžeme lépe porozumět ostatním obdobným případům. Závěrem se zkoumaný případ dává do kontextu v širších souvislostech, nebo se porovnává s jinými obdobnými případy.

Popis jednotlivých případů byl získáván analýzou spisové dokumentace dané konkrétní rodiny, v našem případě byly zkoumány celkem čtyři rodiny (např. protokoly o ústním jednání, záznamy z místního šetření, odůvodnění rozhodnutí soudu, doložená zdravotní dokumentace, zpráva z pedagogicko-psychologické poradny apod.)

3.3 Techniky sběru dat

Při volbě kvalitativního výzkumu můžeme využít celou řadu technik sběru dat, které také můžeme libovolně kombinovat. Hlavními metodami jsou pozorování, analýza textů a dokumentů, rozhovor, analýza audio a video záznamů, přičemž volba dané techniky či technik vždy záleží na výzkumníkovi a problematice, kterou zkoumá.¹¹⁸ Kazuistiky uvedené níže byly vytvořeny ze spisové dokumentace Kontaktního pracoviště Brno-venkov, Šlapanice, kde pracuji jako sociální pracovníce v oddělení Hmotné nouze. Jednotlivé kazuistiky shrnují nejdůležitější informace o dané rodině, které vyplynuly ze spisové dokumentace a následně byly parafrázovány a seskupeny do příběhů.

¹¹⁸ Srov. HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum: základní teorie, metody a aplikace*. s. 46 – 49.

3.4 Etické zásady

Výzkumné metody vždy podléhají etickým principům, které jsou formulovány v obecných rovinách jako principy. Nejedná se o konkrétní zásady, které když budeme dodržovat, nám zaručí, že dosáhneme skvělých výsledků.¹¹⁹ Jedním z takových principů je zachování anonymity a soukromí osob zúčastněných ve výzkumu.¹²⁰ V každé kazuistice došlo ke změně jmen a míst pobytů zúčastněných osob, tak aby nemohlo dojít k odhalení jejich identity. Dalším z mnoha principů je udělení poučeného souhlasu osoby zúčastněné ve výzkumu. Jedná se především o vědomou účast ve výzkumu, seznámení se s povahou a případnými důsledky vyplývajícími z účasti.¹²¹ Užitý výzkumný vzorek byl poučen o cílech a záměrech výzkumu, o zveřejnění údajů a výsledků v této bakalářské práci, ke kterým dal písemný souhlas.

¹¹⁹ Srov. ŠVAŘÍČEK, Roman a ŠEĐOVÁ, Klára. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. s. 44.

¹²⁰ Srov. HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum: základní teorie, metody a aplikace*. s. 157.

¹²¹ Srov. ŠVAŘÍČEK, Roman a ŠEĐOVÁ, Klára. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. s. 46.

4 KAZUISTIKY RODIN V HMOTNÉ NOUZI

Kapitola popíše skutečné příběhy rodin, které se jsou příjemci dávek pomoci v hmotné nouzi. V úvodu každé kazuistiky budou uvedeny základní informace z osobní a rodinné anamnézy každé z rodin, tak aby bylo možné si rodinu blíže představit a proniknout do jejího světa. Následně popíšeme situaci každé rodiny, kde budou zachyceny nejdůležitější informace z jejího života. Závěrem každého případu budou zdůrazněny, alespoň ve stručnosti problémy, které daná rodina řeší.

Závěr kapitoly je věnován vyhodnocení výsledků výzkumu a propojení s Teoretickou částí této bakalářské práce.

4.1 Paní Jana a její rodina

a) Osobní a rodinná anamnéza:

Paní Jana má 31 let, je rozvedená, nezaměstnaná, má středoškolské vzdělání ekonomického směru. Je příjemkyní příspěvku na péči pro syna Jiřího pro III. stupeň závislosti na péči jiné osoby a přídatku na dítě. Příspěvek na bydlení není možné přiznat, neboť klientka nežije v místě trvalého pobytu. Je příjemkyní dávek pomoci v hmotné nouzi – příspěvku na živobytí a doplatku na bydlení.

Paní Janě zemřeli oba rodiče při autonehodě před 5 lety, má pouze tetu (63 let), se kterou je v pravidelném kontaktu. Vzhledem k tomu, že teta žije v Liberci, navštěvuje rodinu zpravidla jednou za dva měsíce, kdy u rodiny zůstává po dobu jednoho týdne.

Klientka a syn nevlastní žádný nemovitý majetek ani hodnotný movitý majetek jako např. osobní automobil, nemají uzavřené stavební spoření, nebo kapitálové životní pojištění.

Syn Jiří má 5 let, má vrozenou vadu projevující se nedovyvinutými dolními končetinami, tudíž je chlapec schopen chůze jen na krátké vzdálenosti s dopomocí berlí, převážně se pohybuje pomocí vozíku. Již v útlém věku mu bylo diagnostikováno podezření na lehkou mentální retardaci, která se s vývojem chlapce potvrdila. Jiří má problémy s trávicí soustavou, která se nevyvinula, tak jak měla a musí dodržovat speciální dietní režim stanovený ošetřujícím lékařem. Navštěvuje speciální předškolní

zařízení v Brně, rehabilitace a canisterapii v Modřicích, kam se společně se svou matkou dopravují prostřednictvím autobusu.

Pan Marek, otec Jiřího, nežije s rodinou, na výživu syna pravidelně přispívá v plné výši, o dítě však nejví zájem a nevidá jej.

b) Popis situace v rodině:

Klientka 5 let udržovala vztah s panem Markem, se kterým následně uzavřela manželský svazek. Oba partneři byli zaměstnaní a pocházejí z bezproblémových rodin. Krátce po svatbě paní Jana otěhotněla. Během prvního roku života syna Jiřího bylo zjištěno, že chlapec trpí vývojovou vadou dolních končetin a u dítěte bylo diagnostikováno podezření na mentální retardaci.

Otec dítěte se nedokázal smířit se zdravotním znevýhodněním syna, což vedlo k častým neshodám obou manželů. Po několika měsících péče o dítě se pan Marek rozhodl, že by bylo nejlepší syna umístit do ústavního zařízení. S tímto rozhodnutím nesouhlasila paní Jana a krátce poté se manželé rozvedli. Rodina pana Marka rovněž postižení vnuka nepřijala, tudíž o malého Jiřího od útlého věku neprojevovala zájem. Po rozvodu manželství se stala paní Jana příjemkyní dávek pomoci v hmotné nouzi.

Paní Jana na výchovu syna zůstala převážně sama s občasnou dopomocí své tety. Po vyčerpání rodičovského příspěvku a vzhledem ke zdravotnímu stavu syna, byla klientka nucena zůstat se synem doma. Z tohoto důvodu paní Jana přišla o své zaměstnání. Syn Jiří navštěvuje speciální předškolní zařízení teprve rok. Klientka se snaží najít práci, alespoň na pár hodin v průběhu dopoledne, kdy je péče o syna zajištěna ve školce. Při osobních schůzkách působí klientka dosti vyčerpaně a bez víry ve zlepšení své situace, neboť se u ní vyskytují pocity méněcennosti, jejichž důvody tkví především v dlouhodobé nezaměstnanosti a nemožnosti zajistit adekvátní zázemí pro rodinu.

Rodina žije v dvoupokojovém bytě v obci Ořechov, kde nejsou hlášeni k trvalému pobytu, neboť si to majitel bytu nepřaje. Náklady na bydlení jsou přijatelné, přihlédneme-li k výši nájemného v obci a blízkém okolí.

c) Popis problémů v rodině:

Rodina čelí několika problémům současně. Paní Jana je nezaměstnaná a rodina sotva vychází s příjmy.

O zdravotně znevýhodněné dítě převážně pečuje klientka sama. Obvyklý den paní Jany začíná dopomocí synovi s krmením, oblékáním a hygienou. Následně syna odvede do školky. Poté se klientka snaží najít práci, absolvuje pohovory, nebo se vrací domů a chystá synovi oběd dle dietních pokynů ošetřujícího lékaře. Případně společně se synem absolvují kontrolu a lékařská vyšetření. Kolem poledne klientka opět syna vyzvedne a společně se vrací domů. Odpoledne mívá syn Jiří rehabilitace, nebo canisterapii.

Protože je péče o syna náročná a paní Jana péči o domácnost sotva zvládá, převážně jí s ní dopomáhá teta, což klientka vidí jako své selhání.

Klientka je značně sociálně izolovaná. Veškerý svůj čas věnuje synovi a jeho péči. Díky nedostatku času na své přátele a koníčky, přišla o mnoho sociálních kontaktů. Paní Jana nemá žádného partnera, neboť dle jejího sdělení o ženu s dítětem, které trpí zdravotním postižením, nemá žádný muž zájem. Na osobní život jí nezůstává dostatek času. Mimo syna a tetu udržuje kontakt pouze s jednou matkou z předškolního zařízení, které navštěvuje syn.

4.2 Paní Blanka a její rodina

a) Osobní a rodinná anamnéza:

Paní Blanka má 34 let, je svobodná, nezaměstnaná, má středoškolské vzdělání ukončené maturitní zkouškou z oboru kosmetička. Je příjemkyní přídavku na dítě pro syna Oskara, příspěvku na bydlení a dávek pomoci v hmotné nouzi – příspěvku na živobytí a doplatku na bydlení.

Klientka nemá sourozence, pochází z bezproblémové rodiny, se kterou je v pravidelném kontaktu. Rodina nevlastní žádný nemovitý majetek ani hodnotný movitý majetek jako např. osobní automobil, nemají uzavřené stavební spoření, nebo kapitálové životní pojištění.

Syn Oskar má 7 let, navštěvuje první třídu Základní školy Mokrá. Dítěti byl diagnostikován ADHD syndrom. Malý Oskar dále trpí obzvláště sníženou imunitou, tudíž bývá opakovaně několikrát do roka nemocný. V této záležitosti paní Blanka již navštívila několik specialistů, doposud však žádný nebyl schopný synovi pomoci.

Otec malého Oskara je neznámý muž pocházející z Maroka, soud na základě omezeného množství informací nebyl schopný jej dohledat a tudíž není zapsán v rodném listě dítěte.

b) Popis situace v rodině:

Paní Blanka před necelými 8 lety odletěla se svými kamarádkami na dovolenou do Tuniska, kde poznala otce syna Oskara, se kterým udržoval milostný vztah pouze po dobu trvání dovolené. Po návratu do ČR zjistila, že je těhotná, žádný kontakt na otce syna však neměla.

Klientka o syna pečuje sama s občasnou dopomocí svých rodičů. Po vyčerpání rodičovského příspěvku požádala o dávky pomoci v hmotné nouzi. Paní Blanka dlouhodobě hledá zaměstnání, které by jí umožňovalo péči o syna. Z otevření živnosti má obavy.

Rodina žije v bytě 2+kk v obci Mokrá. Náklady na bydlení jsou přijatelné, přihlédneme-li k výši nájemného v obci a v blízkém okolí. Aktuálně klientka hledá nové finančně dostupné bydlení, neboť jí nebude prodloužena nájemní smlouva (majitel byt prodal).

c) Popis problémů v rodině:

Rodina se potýká s mnoha problémy naráz. Paní Blanka je dlouhou nezaměstnaná, přišla o veškeré pracovní návyky a převážně o většinu sociálních kontaktů. Rodina téměř nevychází s příjmy. Klientka považuje za hlavní překážky v nalezení pracovního uplatnění v nedostatku volných míst na zkrácený úvazek a v nedostatku volných míst, kde by nebylo nutné práci vykonávat na směny. Dovednosti paní Blanky z oboru kosmetiky jsou rovněž zastaralé, neboť v současnosti je obor kosmetička kadeřnice vyučován v rámci jednooborového studia.

Syn Oskar trpí syndromem ADHD, je velice živý a matka jeho výchovu sotva zvládá společně se starostí o domácnost. Dítě je často nemocné, zameškává značnou část školní docházky, kterou se mu snaží matka vynahradit doučováním (doučuje syna sama, nebo za pomoci svých rodičů).

V současné době je rodina nucena si najít nové bydlení, což je obzvláště obtížné, vzhledem k narůstajícímu nájemnému v Brně a přilehlém okolí. Pronajímatelé rovněž nechtějí v bytech dítě, nebo nesouhlasí se zřízením trvalého bydliště či požadují vysoké vstupní poplatky v podobě jistin, na které si paní Blanka musela vzít půjčku.

4.3 Pan Ivo a jeho rodina

a) Osobní a rodinná anamnéza:

Pan Ivo má 45 let, je svobodný, zaměstnaný, vyučený v oboru obráběč kovů. Je příjemce rodičovského příspěvku z důvodu péče o syna Martina, přídavků na děti pro dceru Lucii, syny Tomáše a Martina, příspěvku na bydlení a dávek pomoci v hmotné nouzi – příspěvku na živobytí a doplatku na bydlení.

Klient měl v minulosti neshody s rodinou z důvodu dědického řízení po své babičce, dlouhodobě není se svou rodinou v kontaktu. Rodina nevlastní žádný nemovitý majetek ani hodnotný movitý majetek jako např. osobní automobil, nemají uzavřené stavební spoření, nebo kapitálové životní pojištění.

Družka Marie, která je zároveň matkou dětí, má 37 let, je svobodná, nezaměstnaná, vyučená jako prodavačka. Paní Marie má za sebou bohatou drogovou minulost a již v minulosti podstoupila několik odvykacích léčení. Její rodina není s její osobou a rodinou v žádném kontaktu. Klientce byla před měsícem ukončena soudem stanovená léčba závislosti na návykových látkách a v současné době je ve výkonu trestu odnětí svobody.

Dvojčata Tomáš a Lucie mají 7 let, navštěvují první třídu Základní školy Troubsko. Obě děti dochází do pedagogicko-psychologické poradny, neboť se u nich objevilo podezření na ADHD syndrom společně s některými znaky opožděného vývoje.

Syn Martin má 3 roky, nenavštěvuje doposud žádné předškolní zařízení, má problémy se srdcem (vrozená vada) a s pravou nohou, kterou si před rokem zlomil.

b) Popis situace v rodině:

Oba partneři se poznali na oslavě narozenin společného známého. Panu Ivovi bylo od samého počátku známo, že má paní Marie za sebou drogovou minulost. Oba partneři žili v harmonickém soužití, ze kterého se nejprve narodili dvojčata Tomáš a Lucie a následně syn Martin. Pan Ivo přišel o zaměstnání a byl rok bez práce. Rodina zpočátku žila, ze svých úspor, následně vyhledala finanční pomoc státu a stala se příjemcem dávek pomoci v hmotné nouzi.

V průběhu tohoto roku byl pan Ivo často frustrovaný a zklamaný, neboť se mu nedařilo najít práci. Situace vedla k velkému počtu hádek a konflikty mezi oběma partnery začaly narůstat. Klientka postupně začala situaci řešit návratem k užívání návykových látek.

Panu Ivovi se podařilo najít pracovní uplatnění v nedaleké obci, kam se společně se svou rodinou odstěhovali do dvoupokojového bytu zaměstnavatele. Krátce na to začala mít paní Marie abstinenční příznaky, které se snažila před druhem skrýt. Ze zoufalství se pokusila vykrást kiosek s tabákovým zbožím a tiskovinami, při činu však byla dopadena.

Péči o děti zajistil pan Ivo, který ze svého zaměstnání odešel na rodičovskou dovolenou. O domácnost a o děti se stará sám. Syn Martin musí pravidelně docházet na vyšetření srdce a na rehabilitaci nohy, proto není doposud možné zajistit umístění v předškolním zařízení. Dvojčata navštěvují první ročník ZŠ, výuka a plnění úkolů je pro ně obtížná, neboť bylo zjištěno, že jsou ve vývoji v porovnání s ostatními dětmi pomalejší a zároveň existuje důvodné podezření, že trpí syndromem ADHD. S přípravou do školy jim kromě otce pomáhá sousedka Anna, která studuje učitelství pro první stupeň ZŠ.

c) Popis problémů v rodině:

Rodina má nedostatek finančních prostředků. Pan Ivo jako dočasné řešení této situace vidí v půjčkách, čímž dochází k jeho zadlužování.

Soužití obou partnerů je natolik otřesené, že není jisté, zda po návratu z výkonu trestu odnětí svobody paní Marie, bude opětovně možné.

Péči o děti a o domácnost pan Ivo nezvládá, tak jak by si přál, což ještě více podpořilo snížení jeho sebehodnocení. Klient v minulosti uvedl, že je ze sebe zklamaný, neboť nedokáže finančně zabezpečit rodinu.

Dvojčata potřebují zvýšenou péči, existuje u nich podezření, že trpí syndromem ADHD, neboť se jedná o neposedné děti s rozbíhavou pozorností.

Většinu odpoledního času pan Ivo věnuje doučování obou dětí za pomoci sousedky Anny. Dopoledne mívá převážně vyhrazené pro syna Martina, se kterým se dopravuje na rehabilitace a ke specializovanému lékaři.

Klient nemá žádný čas pro sebe a pro své zájmy a z tohoto důvodu při osobním setkání působí podrážděným dojmem. Jeho sociální kontakty jsou mizivé, neboť mimo péči o rodinu a domácnost nemá dostatek času na cokoliv jiného

4.4 Paní Valérie a její rodina

a) Osobní a rodinná anamnéza:

Paní Valérie má 23 let, je svobodná, nezaměstnaná, má vystudovanou střední zahradnickou školu. Je příjemkyní rodičovského příspěvku z důvodu péče o dceru Elišku, přídatku na dítě, příspěvku na bydlení a dávek pomoci v hmotné nouzi – příspěvku na živobytí a doplatku na bydlení.

Klientka žije sama s dcerou a pochází z mnohočetné rodiny (má tři bratry a jednu sestru). Udržuje kontakt pouze se svou sestrou, neboť odchod z rodiny byl provázen mnoha konflikty. Rodina nevlastní žádný hodnotný majetek nemá uzavřené stavební spoření, nebo kapitálové životní pojištění.

Dcera Eliška má 3 měsíce, nejeví žádné zdravotní potíže. O dítě pečuje pouze matka s občasnou dopomocí své starší sestry.

Otec dítěte nežije ve společné domácnosti s matkou, výživné pro matku i dítě platí nepravidelně v různé výši. Dle sdělení klientky je vedený v evidenci uchazečů o zaměstnání na ÚP ČR, avšak vykonává nelegální pracovní činnost, ze které má příjem.

b) Popis situace v rodině:

Klientka po ukončení vzdělání opustila svou nukleární rodinu a odstěhovala se kamarádkou do bytu. Byla přes tři roky nezaměstnaná, přivydělávala si pouze brigádami uzavřenými na základě dohody o provedení práce. Z důvodu nedostatečných finančních prostředků se stala příjemkyní dávek pomoci v hmotné nouzi.

Otce dítěte paní Valérie poznala na letní zábavě a následně s ním udržovala dva měsíce vztah, ze které se narodila dcera Eliška. Otec o dítě od počátku nejevil zájem, nechtěl o něm slyšet natož pak přispívat na jeho výživu. Byla mu stanovena nejnižší vyživovací povinnost, neboť je nezaměstnaný (pracovní činnost vykonává nelegálně). Výživné je hrazeno nepravidelně v různé výši. O matku ani dítě neprojevuje žádný zájem, není s nimi v osobním kontaktu.

Krátce po narození dcery se paní Valérie přestěhovala do bytu 1+kk. Náklady na bydlení jsou vysoké, v bytě se opakovaně objevuje plíseň, která by mohla ohrozit zdraví Elišky. Rodina hledá nové finančně přijatelnější bydlení. Dosavadní bydlení je dopláceno z opakovaných půjček vedených na paní Valérii.

c) Popis problémů v rodině:

Rodina se nejvíce potýká s finančními problémy, kdy nezvládá hrazení nákladů na bydlení. Klientce chybí příjem druhého partnera, a tak možnost vytvoření stabilního prostředí pro dceru.

Další problém může nastat poté, kdy bude paní Valérie hledat zaměstnání, neboť nemá doposud vytvořené žádné pracovní návyky a má jen mizivé pracovní zkušenosti.

4.5 Výsledky výzkumu

Cílem bakalářské práce bylo přiblížit úskalí, kterým čelí rodiny ocitající se v systému pomoci v hmotné nouzi. Výzkumným vzorkem byly rodiny, které pobírající opakované dávky pomoci v hmotné nouzi na ÚP ČR, Kontaktním pracovišti Brno-venkov, Šlapanice déle než jeden rok. Abych splnila vytyčený cíl, snadněji mohla kazuistiky analyzovat a rozklíčovat, přistupovala jsem k problematice za pomoci výzkumné

otázky: „**Jakým úskalím čelí rodiny pobírajících opakované dávky pomoci v hmotné nouzi?**“.

Každá rodina popisovaná v uvedených v kazuistikách je jedinečná. V mnoha případech se však potýká s obdobnými ne-li stejnými problémy. Výsledky výzkumu jsem rozdělila pod oddíly, které svým zaměřením a názvem odpovídají jednotlivým oddílům podkapitoly *Problematika rodin v hmotné nouzi*.

a) Rodina osamocené rodiče

Kazuistikou paní Valérie a Blanky se potvrdilo, že mladými svobodnými matkami se často stávají ženy neplánovaně, důsledkem selhání nebo zanedbání antikoncepce, kdy otcem dítěte je krátká letmá známost. Příkladem svobodné matky okolo 30 roku, udržující dlouhodobý vztah, který se po narození dítěte stal natolik problematický, že byl ukončen, je právě příběh paní Jany a její rodiny.

Jako pravdivý se ukázal předpoklad, že zajištění plynulého chodu domácnosti a finanční zabezpečení je pro osamocené rodiče velkou zátěží, jehož vlivem dochází ke snižování sebevědomí (kazuistika paní Jany a pana Iva).

Osamocený rodič nemá žádný nebo pouze jen minimální dostatek času pro sebe, pro své zájmy a potřeby, má minimální nebo jen mizivé sociální kontakty, což je zcela patrné z každé kazuistiky. Obzvláště výrazný je tento problém v případech, kdy jeden rodič pečuje o více než jedno dítě jako je to v případě pana Iva, nebo o dítě se specificky náročnou péčí jako je tomu v případě paní Jany.

V kazuistice paní Blanky a paní Jany se z části potvrdilo, že překážkou pro získání zaměstnání může být upřednostnění péče o dítě před nástupem do práce. U paní Jany se spíše jedná o problém způsobený kombinací komplikovaného zdravotního stavu syna a nízkou kapacitou zařízení předškolního typu v době potřeby návratu do zaměstnání. Dále ve všech uvedených případech rodiny čelí nedostatku volných míst v zařízení předškolního typu, kde by jejich děti mohli trávit čas, než se vrátí ze zaměstnání.

Velký problém zasahující téměř každou z uvedených kazuistik můžeme spatřovat v nedostatečném množství pracovních míst na zkrácený nebo částečný úvazek.

b) Rodina s nezaměstnaným členem domácnosti

Nezaměstnanost je jedním ze společných rysů, který můžeme najít ve všech kazuistikách. Paní Jana důsledkem péče o zdravotně znevýhodněného syna, kterého nemohla umístit do žádného předškolního zařízení, přišla o zaměstnání, družka pana Iva, paní Blanka i paní Valérie jsou nezaměstnané.

Případ paní Blanky potvrzuje úskalí spojené s hledáním zaměstnání v podobě poklesu profesních dovedností a odborné kvalifikace po návratu z rodičovské dovolené nebo v případě dlouhodobé nezaměstnanosti. Nezaměstnaný člen rodiny propadá pocitům beznaděje, cítí se být neužitečný a neschopný, což má vliv na celé dění v rodině, tak jak jsme si mohli všimnout v případě pana Iva.

Dlouhodobá nezaměstnanost má značný vliv na psychiku člověka, což bylo patrné především opět v kazuistice pana Iva, který přicházel o pracovní návyky a sociální kontakty, začal propadat pocitům beznaděje projevujícím se frustrací vedoucí ke konfliktům s družkou Marií.

Některé mladé ženy, kterým se nedaří dosáhnout ekonomické nezávislosti nalezením pracovního uplatnění, řeší svou nezaměstnanost rodičovstvím, které jim navrácí důležitost sociálního postavení. O tuto situaci by se mohlo jednat v případě paní Valérie, která byla dlouhodobě nezaměstnaná před nástupem na rodičovskou dovolenou.

Závažné jsou situace, kdy finanční strádání řeší rodiny půjčkami. Některé rodiny mají již několik půjček záraz, a tak snadno ztrácí přehled o jejich splácení a narůstání poplatků z prodlení. Velká část klientů pobírajících opakované dávky pomoci v hmotné nouzi je zadlužena. Problematiku s půjčováním peněz a narůstání zadluženosti rodiny bychom také mohli označit jako společný problém rodin v hmotné nouzi, neboť je patrný téměř v každé z popsaných kazuistik (v kazuistice pana Iva, paní Blanky i Valérie).

c) Rodina dítěte se zdravotním znevýhodněním

O rodinu se zdravotně znevýhodněným dítětem se jednoznačně jedná v případě paní Jany. V ostatních případech se setkáváme s dětmi, které mají pouze určitá zdravotní

omezení, jako jsou syndrom ADHD (kazuistika pana Iva a paní Blanky), avšak z kazuistik vyplývá, že péče o tyto děti je specifická a pro osamocené rodiče může představovat další zvýšený nárok směrem k jeho osobě.

Vyrovnat se zdravotním omezením, nebo postižením dítěte je náročné. V některých případech širší rodina zdravotně znevýhodněné dítě není schopna přijmout, tak jak tomu bylo u paní Jany, kdy rodina bývalého manžela nebyla schopna malého Jiřího přijmout. Rovněž v případě paní Jany bylo potvrzeno, že otec dítěte spatřoval řešení rodinných problémů a neshod v rozvodu. Svým rozhodnutím ponechat syna v domácí péči, přišla matka o veškerý svůj předchozí život a označené množství sociálních kontaktů.

d) Poznatky zjištěné mimo teoretický rámec bakalářské práce

Uvedenými kazuistickými šetřeními bylo dále zjištěno, že rodiny čelí problematickým vztahům se svými příbuznými a životními partnery. Pokud klient nemá dostatečnou záchrannou podpůrnou síť ve své rodině, je téměř nemožné náročnou rodinnou situaci vyřešit za pomoci vlastních zdrojů a prostředků, bez pomoci státu.

Dalším úskalím jsou zdravotní problémy dětí, kdy péče o vývojově opožděné dítě, nebo dítě trpícím syndromem ADHD je pro rodiče obtížná časově i psychicky.

ZÁVĚR

Cílem práce, která má název „**Rodina v hmotné nouzi**“ bylo přiblížit problematiku zaměřenou na úskalí, kterým čelí rodiny ocitající se v systému pomoci v hmotné nouzi. V bakalářské práci jsem se snažila najít odpověď na výzkumnou otázku, která zní: „**Jakým úskalím čelí rodiny pobírajících opakovaně dávky pomoci v hmotné nouzi?**“. Pro nalezení odpovědi na tuto otázku, jsem bakalářskou práci koncipovala do dvou hlavních částí, do části teoretické a praktické.

Teoretická část se z počátku soustřeďovala na systém pomoci v hmotné nouzi, určení kdo je osobou v hmotné nouzi a jaké dávky hmotné nouze existují. Následně se soustřeďovala na problematiku rodin čelících hmotné nouzi a blíže specifikovala rodinu osamocené rodiče, rodinu s nezaměstnaným členem domácnosti a rodinu dítěte se zdravotním postižením. Praktická část uvedla metodologii výzkumné problematiky a v závěru se věnovala kazuistikám rodin v hmotné nouzi, díky kterým byl přiblížen celkový obraz o rodině v hmotné nouzi.

Výsledky výzkumu byly rozděleny do tří okruhů. První okruh byl věnován rodině osamocené rodiče, druhý rodině s nezaměstnaným členem domácnosti a třetí rodině dítěte se zdravotním znevýhodněním.

Z realizovaného výzkumného šetření bylo zjištěno, že nejčastějšími problémy, kterým rodiny v hmotné nouzi čelí, jsou nezaměstnanost a problémy v zajištění finančního zázemí, značně snížené sebevědomí jako důsledek nezvládnutí životní situace pod vlivem kumulujících se problémů a mizivé nebo žádné sociální kontakty. Tyto problémy byly již popsány v teoretické části této práce a byly výzkumným šetřením potvrzeny.

Výzkum dále potvrdil tvrzení z teoretické části této práce, že problémy v nalezení zaměstnání jsou způsobovány poklesem profesních dovedností a odborné kvalifikace vlivem dlouhodobé nezaměstnanosti, nebo dlouhého setrvání na rodičovské dovolené. Mladé ženy často řeší nezaměstnanost těhotenstvím. Nezaměstnanost z dlouhodobého hlediska má neblahý vliv na psychiku člověka.

Ukázalo se, že v některých případech je překážkou pro získání zaměstnání upřednostnění péče o dítě, ať už dobrovolně, nebo nedobrovolně z důvodu zdravotních

potíží dítěte a jeho problematického umístění v některém z předškolních zařízení. Nedostatek pracovních míst na zkrácený úvazek je dalším úskalím, kterému často čelí rodiny v hmotné nouzi.

Zadluženost rodin v hmotné nouzi důsledkem nedostatku finančních prostředků je častý problém. Rodiny v mnoha případech mají hned několik půjček, nad kterými ztrácí přehled a kontrolu.

Prostřednictvím výzkumu byla zjištěna nová úskalí. Jedním z takových je umístění dítěte ve finančně dostupném zařízení předškolního typu, což je specificky problematické u dětí se zdravotními omezeními (vývojově opožděné dítě, ADHD syndrom). Dalším úskalím jsou problematické vztahy uvnitř rodiny, především s ostatními příbuznými a životními partnery.

Domnívám se, že ke zlepšení situace rodin v hmotné nouzi by mohla přispět dostupnější rekvalifikace, která by aktualizovala již nabyté vědomosti, či je v daném oboru rozšířila. Zároveň by měla zprostředkovaná rekvalifikace reagovat na situaci, kde např. osamocенý rodič nemá možnost dítěti zajistit hlídání, nebo pobyt ve školském zařízení v průběhu školení.

Dále by situaci těchto rodin pozvedlo navýšení počtu pracovních míst na zkrácený úvazek a vytváření takovýchto míst by mohlo být dále bonifikováno dotačním programem. Důležitě by rovněž bylo zřízení např. sociální služby pomáhající opuštěnému rodiči s hlídáním dítěte především v pracovní době (školka, která by více reagovala na pracovní dobu rodiče).

SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ

Knižní zdroje

BECK, Petr, GRUNEROVÁ, Ivana a PAVELKOVÁ, Miroslava. *Zákon o pomoci v hmotné nouzi: Zákon o životním a existenčním minimu*. 2. vydání. Praha: Wolters Kluwer, 2018. Praktický komentář. ISBN 978-80-7552-108-8.

FISCHER, Slavomil a ŠKODA, Jiří. *Sociální patologie: závažné sociálně patologické jevy, příčiny, prevence, možnosti řešení*. 2., rozš. a aktualiz. vyd. Praha: Grada, 2014. Psyché. ISBN 978-80-247-5046-0.

HARDY, Mária, MÜHLPACHR, Pavel a DUDÁŠOVÁ, Terézia. *Sociální patologie rodiny*. Brno: Institut mezioborových studií Brno, 2011. ISBN 978-80-87182-17-8.

HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum: základní teorie, metody a aplikace*. Čtvrté, přepracované a rozšířené vydání. Praha: Portál, 2016. ISBN 978-80-262-0982-9.

KREBS, Vojtěch a DURDISOVÁ, Jaroslava. *Sociální politika*. Praha: Codex Bohemia, 1997.

MATOUŠEK, Oldřich a KŘIŠŤAN, Alois. *Encyklopedie sociální práce*. Praha: Portál, 2013. ISBN 978-80-262-0366-7.

MATOUŠEK, Oldřich a PAZLAROVÁ, Hana. *Podpora rodiny: manuál pro pomáhající profese*. Praha: Portál, 2014. ISBN 978-80-262-0697-2.

MATOUŠEK, Oldřich, KODYMOVÁ, Pavla a KOLÁČKOVÁ, Jana. *Sociální práce v praxi: specifika různých cílových skupin a práce s nimi*. Vyd. 2. Praha: Portál, 2010. ISBN 978-80-7367-818-0.

MATOUŠEK, Oldřich. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. 3., rozš. a přeprac. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 2003. Studijní texty. ISBN 80-86429-19-9.

MÜHLPACHR, Pavel. *Sociopatologie pro sociální pracovníky*. Brno: MSD, 2008. ISBN 978-80-7392-069-2.

SKOPALOVÁ, Jitka. *Rodinná problematika*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2014. Studijní opora. ISBN 978-80-244-4037-8.

ŠABATOVÁ, Anna, BLECHA, Marek, ČERNÁ, Jitka et al. *Dávky pomoci v hmotné nouzi*. Praha: Kancelář veřejného ochránce práv ve spolupráci s Wolters Kluwer ČR, [2017]. Stanoviska. ISBN 978-80-7552-802-5.

ŠMIDOVÁ, Mária. *Sprevádzanie rodiny dieťaťa s postihnutím*. In HARDY, Mária, MÜHLPACHR, Pavel a DUDÁŠOVÁ, Terézia. *Sociální patologie rodiny*. Brno: Institut mezioborových studií Brno, 2011. ISBN 978-80-87182-17-8.

ŠTANGOVÁ, Věra a LANG, Roman. *Právo sociálního zabezpečení v bodech s příklady*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2018. ISBN 978-80-7380-700-9.

ŠVARŤÍČEK, Roman a ŠEĐOVÁ, Klára. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-313-0.

TOMÁNEK, Pavol. *Rodina - výchova - spoločnosť: výzvy a perspektívy*. Brno: Tribun EU, 2015. Knihovnicka.cz. ISBN 978-80-263-0775-4.

TOMEŠ, Igor. *Sociální politika: teorie a mezinárodní zkušenost: výběr z přednášek přednesených na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy*. Praha: Sociopress, 1996. Sešity pro sociální politiku. ISBN 80-902260-0-0.

VYKOPALOVÁ, Hana. *Sociálně patologické jevy v současné společnosti*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2001. ISBN 80-244-0337-4.

Právní normy

Zákon č. 110/2006 Sb., o životním a existenčním minimu.

Zákon č. 111/2006 Sb., o pomoci v hmotné nouzi.

Internetové zdroje

ČESKO. MINISTERSTVO PRÁCE A SOCIÁLNÍCH VĚCÍ.: Pomoc v hmotné nouzi [online]. ©2019 [cit. 2019-05-11]. Dostupné z: <https://www.mpsv.cz/cs/5>.

Státní sociální pomoc | Jak na peníze [online]. 2012 [cit. 2019-08-21]. Dostupné z:
www.jaknapenize.eu/davky-statni-socialni-pomoci-v-ceske-republice.

SEZNAM ZKRATEK

apod.	- a podobně
atd.	- a tak dále
ČR	- Česká republika
DnB	- doplatek na bydlení
EU	- Evropská unie
KoP	- Kontaktní pracoviště
MOP	- mimořádná okamžitá pomoc
N	- náklady na bydlení
např.	- na příklad
OnB	- Odůvodněné náklady na bydlení
P	- příjem
Pbyd	- příspěvek na bydlení
PnŽ	- příspěvek na živobytí
SPO	- společně posuzované osoby
tj.	- to jest
tzn.	- to znamená
tzv.	- tak zvané
ÚP ČR	- Úřad práce České republiky
ZPHN	- zákon o pomoci v hmotné nouzi
ŽM	- životní minimum

SEZNAM PŘÍLOH

Příloha I.	<u>Záporné vymezení osoby v hmotné nouzi</u>
Příloha II.	<u>Oprávněné osoby</u>
Příloha III.	<u>Další pojmy užívané v řízení o dávkách</u>
Příloha IV.	<u>Ukázky výpočtu příspěvku a živobytí</u>
Příloha V.	<u>Ukázky výpočtu doplatku na bydlení</u>

PŘÍLOHY

Příloha I: Záporné vymezení osoby v hmotné nouzi

„Osoba, která není v hmotné nouzi

(I) Nestanoví-li tento zákon jinak, osobou v hmotné nouzi není osoba, která

a) není v pracovním nebo obdobném vztahu, popřípadě nevykonává tyto vztahy alespoň v rozsahu 20 hodin měsíčně, ani nevykonává samostatnou výdělečnou činnost a není vedena v evidenci uchazečů o zaměstnání, popřípadě osoba, která je v pracovním nebo obdobném vztahu, ale nemá z těchto vztahů v rozhodném období příjem, s výjimkou osoby, která je

1. starší 68 let,

2. poživatelem starobního důchodu,

3. invalidní ve třetím stupni,

4. osobou pobírající peněžité dávky nemocenského pojištění z důvodu těhotenství a mateřství nebo rodičem celodenně, osobně a řádně pečujícím alespoň o 1 dítě a z důvodu této péče pobírajícím rodičovský příspěvek, a to po dobu trvání nároku na rodičovský příspěvek a po této době takto pečujícím o dítě, které z vážných důvodů nemůže být umístěno v jeslích nebo v mateřské škole nebo obdobném zařízení,

5. osobou osobně pečující o dítě ve věku do 10 let závislé na pomoci jiné fyzické osoby ve stupni I nebo osobou osobně pečující o osobu závislou na pomoci jiné fyzické osoby ve stupni II (středně těžká závislost), nebo ve stupni III (těžká závislost) anebo ve stupni IV (úplná závislost), a to za předpokladu, že v žádosti o příspěvek na péči pro osobu závislou na pomoci jiné fyzické osoby byla uvedena nebo po přiznání příspěvku na péči příslušnému orgánu ohlášena jako osoba poskytující pomoc^{17a}); je-li pečujících osob více, lze toto ustanovení použít pouze u jedné z nich, a to té, která byla určena jejich písemnou dohodou, a nedohodnou-li se, nelze toto ustanovení použít vůbec,

6. *poživatelem příspěvku na péči ve stupni II (středně těžká závislost), nebo ve stupni III (těžká závislost) anebo ve stupni IV (úplná závislost),*

7. *nezaopatřeným dítětem,*

8. *uznána dočasně práce neschopnou,*

9. *práce neschopná z důvodu, který by byl u pojištěnce pojištěného podle zákona o nemocenském pojištění důvodem pro rozhodnutí ošetřujícího lékaře o vzniku dočasné pracovní neschopnosti,*

10. *zaměstnancem, jemuž zaměstnavatel nevyplatil mzdu, plat, odměnu za práci nebo jejich náhradu v termínu jejich splatnosti,*

b) je vedena v evidenci uchazečů o zaměstnání a bez vážných důvodů odmítla vykonávat krátkodobé zaměstnání nebo účastnit se v cíleném programu k řešení zaměstnanosti, a to po dobu 3 kalendářních měsíců následujících po měsíci, ve kterém došlo k odmítnutí,

c) prokazatelně neprojevuje dostatečnou snahu zvýšit si příjem vlastním přičiněním (§ 11),

d) je osobou samostatně výdělečně činnou a její příjem po odečtení přiměřených nákladů na bydlení nedosahuje částky živobytí proto, že se nepřihlásila k nemocenskému pojištění, a proto nemá dávky z tohoto pojištění; za osobu samostatně výdělečně činnou se považuje osoba, která se za osobu samostatně výdělečně činnou považuje podle zákona o důchodovém pojištění,

e) je osobou, které byla za neplnění povinností zákonného zástupce dítěte spojených s řádným plněním povinné školní docházky uložen správní trest podle zákona upravujícího přestupky, a to po dobu 3 měsíců ode dne nabytí právní moci rozhodnutí o uložení správního trestu,

f) nastoupila výkon zabezpečovací detence nebo trestu odnětí svobody nebo byla vzata do vazby, a to počínaje prvním dnem kalendářního měsíce, následujícím po kalendářním měsíci, ve kterém tato skutečnost nastala, za předpokladu že uvedená skutečnost k tomuto dni nadále trvá,

g) je osobou, které podle zvláštního právního předpisu nevznikl nárok na nemocenské proto, že si úmyslně přivodila pracovní neschopnost, nebo jí vznikla pracovní neschopnost zaviněnou účastí ve rvačce, bezprostředním následkem opilosti nebo užití omamných prostředků anebo při spáchání úmyslného trestného činu, a proto jí nemocenské nenáleží nebo náleží ve snížené výši,

h) je osobou, které byla dávka odejmuta podle § 45 odst. 2 nebo § 49 odst. 5, nebo s ní společně posuzovanou osobou, a to po dobu 3 kalendářních měsíců následujících po kalendářním měsíci, ve kterém byla dávka odejmuta.

(2) Je-li osoba uvedená v odstavci 1 písm. a) až e), g) nebo h) osobou společně posuzovanou podle § 2 odst. 1, posuzuje se pro účely zjištění nároku na dávku společně; k této osobě se přihlíží též při stanovení výše dávky, s výjimkou stanovení výše příspěvku na živobytí podle § 23 písm. b). Za společně posuzovanou osobu podle věty první se pro účely zjištění nároku na dávku považuje též osoba, která není oprávněnou osobou.

(3) Orgán pomoci v hmotné nouzi může v odůvodněných případech určit, že osobu uvedenou v odstavci 1 písm. a) až e), g) a h), a dále nezaopatřené dítě umístěné na základě rozhodnutí příslušného orgánu v plném přímém zaopatření v pobytovém zařízení sociálních služeb podle ustanovení § 48 zákona o sociálních službách, bude považovat za osobu v hmotné nouzi.

(4) Orgán pomoci v hmotné nouzi může v odůvodněných případech určit, že osobou v hmotné nouzi není osoba, jejíž celkové sociální a majetkové poměry jsou takové, že jí mohou i po úhradě odůvodněných nákladů na bydlení zaručit dostatečné zajištění její výživy a ostatních základních osobních potřeb.

(5) Za osobu, která pobírá příspěvek na živobytí, se považuje příjemce příspěvku na živobytí a osoba společně posuzovaná s příjemcem příspěvku na živobytí.¹²²

¹²² § 3 zákon č. 111/2006 Sb., o pomoci v hmotné nouzi

Příloha II. Oprávněné osoby

„(1) Na příspěvek na živobytí a na doplatek na bydlení má nárok při splnění tímto zákonem stanovených podmínek

- a) osoba, která je na území České republiky hlášena k trvalému pobytu podle zvláštního právního předpisu⁷⁾ nebo která má na území České republiky trvalý pobyt podle zvláštního právního předpisu^{7a)}, a to pokud má bydliště na území České republiky,*
- b) osoba, které byl udělen azyl nebo doplňková ochrana podle zvláštního právního předpisu⁸⁾, a to pokud má bydliště na území České republiky,*
- c) cizinec bez trvalého pobytu na území České republiky, kterému tato práva zaručuje mezinárodní smlouva, a to pokud má bydliště na území České republiky,*
- d) občan členského státu Evropské unie, pokud je hlášen na území České republiky k pobytu podle zvláštního právního předpisu⁹⁾ po dobu delší než 3 měsíce, nevyplývá-li mu nárok na sociální výhody z přímo použitelného předpisu Evropských společenství¹⁰⁾, a to pokud má bydliště na území České republiky,*
- e) rodinný příslušník občana členského státu Evropské unie¹¹⁾, pokud je hlášen na území České republiky k pobytu podle zvláštního právního předpisu⁹⁾ po dobu delší než 3 měsíce, nevyplývá-li mu nárok na sociální výhody z přímo použitelného předpisu Evropských společenství¹⁰⁾, a to pokud má bydliště na území České republiky,*
- f) cizinec, který je držitelem povolení k trvalému pobytu s přiznaným právním postavením dlouhodobě pobývajícího rezidenta Evropského společenství na území jiného členského státu Evropské unie, a jeho rodinný příslušník, pokud jim bylo vydáno povolení k dlouhodobému pobytu na území České republiky podle zvláštního právního předpisu^{11a)}, a to pokud mají bydliště na území České republiky.*

(2) Na mimořádnou okamžitou pomoc v situaci uvedené v § 2 odst. 3 má nárok při splnění dále stanovených podmínek

a) osoba uvedená v odstavci 1,

b) osoba pobývající na území České republiky na základě zvláštního právního předpisu⁹⁾, a to pokud má bydliště na území České republiky.

(3) Mimořádnou okamžitou pomoc v situaci uvedené v § 2 odst. 4 a 5 lze poskytnout osobě uvedené v odstavci 1 nebo 2. V případech poskytování mimořádné okamžité pomoci podle § 2 odst. 5 písm. a) se podmínka bydliště na území České republiky nezjišťuje.

(4) Mimořádnou okamžitou pomoc v situaci uvedené v § 2 odst. 3 lze poskytnout i osobě, která není uvedena v odstavcích 1 a 2.

(5) Mimořádnou okamžitou pomoc lze poskytnout osobě uvedené v § 2 odst. 6, pokud je uvedena v odstavcích 1 a 2.

(6) Osoba má bydliště na území České republiky, zejména pokud se zde dlouhodobě zdržuje, vykonává zde výdělečnou činnost, žije zde s rodinou, plní zde povinnou školní docházku nebo se zde soustavně připravuje na budoucí povolání, popřípadě existují jiné významné důvody, zájmy či aktivity, jejichž vzájemná souvislost dokládá sepětí této osoby s Českou republikou.¹²³

¹²³§ 5 zákon č. 111/2006 Sb., o pomoci v hmotné nouzi

Příloha III. Další pojmy užívané v řízení o dávkách

Celkové sociální majetkové poměry

Celkovými sociální poměry se rozumí podíl rodiny na trvání stavu hmotné nouze. Správní orgán posuzuje využití jiného majetku, který zpravidla osobě nebo SPO umožňuje majetek osoby blízké (příbuzného). Celkové majetkové poměry jsou určovány zjištěnou cenou nemovitého a movitého majetku, který může být využit okamžitě, nebo až po určité době. Účelem využití majetku je zvýšení příjmů osoby a SPO, překlenutí přechodného stavu hmotné nouze, nebo řešení dlouhodobějšího charakteru zabraňující rodině v setrvání ve stavu hmotné nouze. Z majetku se vylučuje takový majetek, jehož hodnota je zjevně nízká a nebrání přiznání nároku na dávku. Pokud je naopak hodnota majetku zjevně vysoká, brání tato skutečnost přiznání nároku na dávku.¹²⁴

Sociální šetření a místní šetření

Po prvním kontaktu s osobou žádající o dávky pomoci v hmotné nouzi, správní orgán shromažďuje veškeré podklady pro vyhodnocení nároku na dávku. K osobnímu kontaktu dochází nejprve na půdě místně příslušného ÚP ČR a následně v místě skutečného bydliště žadatele.¹²⁵

Rozlišujeme šetření v místě a sociální šetření, přičemž sociální šetření mohou provádět pouze sociální pracovníci (osoby s kvalifikací sociálního pracovníka). Obě šetření se mohou provádět zároveň a to v předem smluveném termínu. Šetření může být prováděno i neohlášeně, pokud jsou k tomu dány důvody.¹²⁶ Takovými důvody v praxi mohou být např. prověření anonymního udání, nebo ověření důvodného podezření pracovníka. Klient může do žádosti uvést, že domácnost obývá sám, avšak při šetření může být zjištěna přítomnost další osoby (obuv, oblečení vykazující známky majetku jiné osoby než žadatele). Prověření zjištěných skutečností se poté může opětovně ověřit neohlášeným šetřením.

¹²⁴ Srov. Zákon č. 111/2006 Sb., o pomoci v hmotné nouzi, ve znění pozdějších předpisů.

¹²⁵ Srov. ŠABATOVÁ, Anna, BLECHA, Marek, ČERNÁ, Jitka, et al. *Dávky pomoci v hmotné nouzi*. s. 106–108.

¹²⁶ Srov. Tamtéž.

Šetření v místě slouží především k ověřování údajů uvedených žadatelem v žádosti.¹²⁷ V praxi se ověřuje, kromě výše uvedeného, majetkové poměry domácnosti, stav a stáří předmětů dlouhodobé potřeby apod.

Sociální šetření je nástrojem sociální práce, v přirozeném prostředí klienta je řešena jeho individuální nelehká sociální situace.¹²⁸ V některých případech se klient cítí jistěji ve svém přirozeném prostředí. Sociálním šetření může být projednána např. situace ohledně výživného, vyřízení dalších dávek ze sociálního systému ČR apod.

¹²⁷ Srov. ŠABATOVÁ, Anna, BLECHA, Marek, ČERNÁ, Jitka, et al. *Dávky pomoci v hmotné nouzi*. s. 106–108.

¹²⁸ Srov. Tamtéž.

Příloha IV. Ukázky výpočtu příspěvku na živobytí

1) Příklad výpočtu dávky: Paní Simona je svobodná, nezaměstnaná, vedená v evidenci uchazečů o zaměstnání na ÚP ČR, bez nároku na podporu v nezaměstnanosti. Žije společně se svou nezletilou nezaopatřenou třináctiletou dcerou, která nemá otce uvedeného v rodném listě, neboť otec je příslušníkem cizího státu a hrozí zatažení dítěte do této země. Výživné tedy není hrazeno. Paní Simona má uplatněn nárok na dávky Státní sociální podpory – příspěvek na bydlení (nezapočítává se jako příjem) a přídavek na dítě pro dceru ve výši 610,-Kč. SPO jsou nemajetné, nemají stanoveno dodržování dietního režimu ošetřujícím lékařem, obývají byt 1+kk v obci Želešice.

Označme životní minimum jako $\check{Z}M$, příjem jako P , přiměřené náklady na bydlení jako N a příspěvek na živobytí jako $Pn\check{Z}$.

$\check{Z}M = 5\,280,-Kč$ ($\check{Z}M$ paní Š. jako první osoby v domácnosti činí $3\,140,-Kč$ a $\check{Z}M$ dcery činí $2\,140,-Kč$)

$P = 610,-Kč$ (příjem je započítáván v plné výši)

$N = 183,-Kč$ (30% z P)

$$Pn\check{Z} = \check{Z}M - (P - N)$$

$$Pn\check{Z} = 5\,280 - (610 - 183)$$

$$Pn\check{Z} = 4\,853,-Kč$$

Paní Simoně a SPO náleží dávka příspěvek na živobytí ve výši $4\,853,-Kč$.

2) Příklad výpočtu dávky: Paní Hana je svobodná, nezaměstnaná, vedená v evidenci uchazečů o zaměstnání na ÚP ČR, bez nároku na podporu v nezaměstnanosti. Žije sama a sama hradí náklady spojené s bydlením. Má uplatněn nárok na dávky Státní sociální podpory – příspěvek na bydlení (nezapočítává se jako příjem). Příjemkyně dávky je nemajetná, nemá stanoveno dodržování dietního režimu ošetřujícím lékařem. Paní Hana žije v bytě 2+kk jehož je majitelkou v obci Prštice.

Označme životní minimum jako ŽM, příjem jako P, přiměřené náklady na bydlení jako N a příspěvek na živobytí jako PnŽ.

$$\text{ŽM} = 3\,410,-\text{Kč} \text{ (ŽM paní H. jako jednotlivce)}$$

$$P = 0,-\text{Kč}$$

$$N = 0,-\text{Kč}$$

$$\text{PnŽ} = \text{ŽM} - (P - N)$$

$$\text{PnŽ} = 3\,410 - (0 - 0)$$

$$\text{PnŽ} = 3\,410,-\text{Kč}$$

Paní Haně náleží dávka příspěvek na živobytí ve výši 3 410,-Kč.

3) Příklad výpočtu dávky: Pan Jan je vdovec, nezaměstnaný, vedený v evidenci uchazečů o zaměstnání na ÚP ČR, bez nároku na podporu v nezaměstnanosti. Žije sám a sám hradí náklady spojené s bydlením. Je příjemcem výplaty invalidního důchodu pro invaliditu I. stupně ve výši 3 820,-Kč. Příjemce dávky je nemajetný, má stanoveno dodržování dietního režimu pro diabetickou dietu ošetřujícím lékařem. Pan Jan obývá jednolůžkový pokoj na ubytovně ACCOM v Brně.

Označme životní minimum jako ŽM, příjem jako P, přiměřené náklady na bydlení jako N a příspěvek na živobytí jako PnŽ.

$$\text{ŽM} = 4\,540,-\text{Kč} \text{ (ŽM pana J. jako jednotlivce 3 410,-Kč navýšené o dietu ve výši 1 130,-Kč)}$$

$$P = 3\,056,-\text{Kč} \text{ (příjem se započítává z 80\%)}$$

$$N = 917,-\text{Kč} \text{ (30\% z P)}$$

$$\text{PnŽ} = \text{ŽM} - (P - N)$$

$$\text{PnŽ} = 4\,540 - (3\,056 - 917)$$

$$Pn\check{Z} = 2\,401,-K\check{c}$$

Panu Janovi náleží dávka příspěvek na živobytí ve výši 2 401,-Kč.

4) Příklad výpočtu dávky: Paní Radka je rozvedená, zaměstnaná na zkrácený úvazek jako pomocná síla v kuchyni, příjem z této výdělečné činnosti činí 6 470,-Kč. Žije společně se svou nezletilou nezaopatřenou šestnáctiletou dcerou a desetiletým synem. Výživné je pravidelně hrazeno v plné výši pro obě děti v celkové výši 2 500,-Kč. Příjemkyně má uplatněn nárok na dávky Státní sociální podpory – příspěvek na bydlení (nezapočítává se jako příjem) a přídavky na děti v celkové výši 1 910,-Kč. SPO jsou nemajetné, nemají stanoveno dodržování dietního režimu ošetřujícím lékařem, obývají byt 2+kk v obci Silůvky.

Označme životní minimum jako $\check{Z}M$, příjem jako P , přiměřené náklady na bydlení jako N a příspěvek na živobytí jako $Pn\check{Z}$.

$$\check{Z}M = 7\,730,-K\check{c} \text{ (}\check{Z}M \text{ paní Radky činí } 3\,140,-K\check{c}, \text{ dcery činí } 2\,450,-K\check{c} \text{ a syna činí } 2\,140,-K\check{c}\text{)}$$

$$P = 8\,939,-K\check{c} \text{ (příjem ze závislé činnosti se započítává ze } 70\%, \text{ tj. ve výši } 4\,529,-K\check{c}, \text{ ostatní příjmy (přídavky na děti a výživné) se započítává ve výši } 100\%, \text{ tj. } 4\,410,-K\check{c}\text{)}$$

$$N = 2\,682,-K\check{c} \text{ (} 30\% \text{ z } P\text{)}$$

$$Pn\check{Z} = \check{Z}M - (P - N)$$

$$Pn\check{Z} = 7\,730 - (8\,939 - 2\,682)$$

$$Pn\check{Z} = 1\,473,-K\check{c}$$

Panu Radce a SPO náleží dávka příspěvek na živobytí ve výši 1 473,-Kč.¹²⁹

¹²⁹ Zdrojem dat jednotlivých příkladů jsou interní dokumenty ÚP ČR, KoP Brno-venkov.

Příloha V. Ukázky výpočtu doplatku na bydlení

1) Příklad výpočtu dávky: Pan Karel je svobodný, nezaměstnaný, vedený v evidenci uchazečů o zaměstnání na ÚP ČR, bez nároku na podporu v nezaměstnanosti. Žije sám a sám hradí náklady na bydlení, je nemajetný, nemá stanoveno dodržování dietního režimu ošetřujícím lékařem. Žadatel o dávku nemá žádné příjmy, příspěvek na živobytí mu byl vyplacen ve výši 3 410,-Kč. Žije v obci Šlapanice v bytě (34 m²), kde je hlášen k trvalému pobytu, pobírá dávku Státní sociální podpory – příspěvek na bydlení, který byl vyplacen ve výši 5 250,-Kč. Odůvodněné náklady na bydlení byly stanoveny ve výši 8 500,-Kč.

Označme doplatek na bydlení jako DnB, odůvodněné náklady na bydlení jako OnB, příspěvek na bydlení jako Pbyd, příjem jako P, příspěvek na živobytí jako PnŽ a životní minimum jako ŽM.

$$\text{OnB} = 8\,500,-\text{Kč}$$

$$\text{Pbyd} = 5\,250,-\text{Kč}$$

$$\text{P} = 0,-\text{Kč}$$

$$\text{PnŽ} = 3\,410,-\text{Kč}$$

$$\text{ŽM} = 3\,410,-\text{Kč (jednotlivec)}$$

$$\text{DnB} = \text{OnB} - \text{Pbyd} - (\text{P} + \text{PnŽ} - \text{ŽM})$$

$$\text{DnB} = 8\,500 - 5\,250 - (0 + 3\,410 - 3\,410)$$

$$\text{DnB} = 3\,250,-\text{Kč}$$

Panu Karlovi náleží dávka doplatek na bydlení ve výši 3 250,-Kč.

2) Příklad výpočtu dávky: Pani Alena je svobodná, zaměstnaná na zkrácený úvazek jako prodavačka, příjem z této výdělečné činnosti činí 5 990,-Kč. Žije společně se svou nezletilou nezaopatřenou sedmnáctiletou dcerou a nezletilým nezaopatřeným jedenáctiletým synem. Výživné je pravidelně hrazeno v plné výši pro obě děti v celkové výši 1 500,-Kč. Příjemkyně má uplatněn nárok na dávky Státní sociální podpory –

příspěvek na bydlení ve výši 6 909,-Kč a přídavky na děti v celkové výši 1 910,-Kč. Příspěvek na živobytí byl vyplacen ve výši 2 408,-Kč. SPO žijí v obci Šlapanice v bytě (45 m²). Odůvodněné náklady na bydlení byly stanoveny ve výši 12 678,-Kč.

Označme doplatek na bydlení jako DnB, odůvodněné náklady na bydlení jako OnB, příspěvek na bydlení jako Pbyd, příjem jako P, příspěvek na živobytí jako PnŽ a životní minimum jako ŽM.

$$\text{OnB} = 12\,678,-\text{Kč}$$

$$\text{Pbyd} = 6\,909,-\text{Kč}$$

$P = 7\,603,-\text{Kč}$ (příjem ze závislé činnosti se započítává ze 70 %, tj. ve výši 4 193,-Kč, ostatní příjmy (přídavky na děti a výživné) se započítává ve výši 100 %, tj. 3 410,-Kč)

$$\text{PnŽ} = 2\,408,-\text{Kč}$$

$\text{ŽM} = 7\,730,-\text{Kč}$ (ŽM paní Aleny činí 3 140,-Kč, dcery činí 2 450,-Kč a syna činí 2 140,-Kč)

$$\text{DnB} = \text{OnB} - \text{Pbyd} - (\text{P} + \text{PnŽ} - \text{ŽM})$$

$$\text{DnB} = 12\,678 - 6\,909 - (7\,603 + 2\,408 - 7\,730)$$

$$\text{DnB} = 3\,488,-\text{Kč}$$

Paní Aleně a SPO náleží dávka doplatek na bydlení ve výši 3 488,-Kč.

3) Příklad výpočtu dávky: Pani Sabina je rozvedená, je příjemkyní rodičovského příspěvku ve výši 3 800,-Kč. Žije společně se svým nezletilým a nezaopatřeným dvouletým synem. Výživné je pravidelně hrazeno v plné výši ve výši 2 000,-Kč. Příjemkyně má uplatněn nárok na dávky Státní sociální podpory – příspěvek na bydlení ve výši 5 596,-Kč a příravek na dítě ve výši 500,-Kč. Příspěvek na živobytí byl vyplacen ve výši 470,-Kč. SPO žijí v obci Moravany v bytě (55 m²). Odůvodněné náklady na bydlení byly stanoveny ve výši 9 333,-Kč.

Označme doplatek na bydlení jako DnB, odůvodněné náklady na bydlení jako OnB, příspěvek na bydlení jako Pbyd, příjem jako P, příspěvek na živobytí jako PnŽ a životní minimum jako ŽM.

$$\text{OnB} = 9\,333,-\text{Kč}$$

$$\text{Pbyd} = 5\,596,-\text{Kč}$$

P = 6 300,-Kč (rodičovský příspěvek, výživné a přídavek na dítě se započítává ve výši 100 %, tj. 3 410,-Kč)

$$\text{PnŽ} = 470,-\text{Kč}$$

ŽM = 4 880,-Kč (ŽM paní Sabiny činí 3 140,-Kč a syna činí 1 740,-Kč)

$$\text{DnB} = \text{OnB} - \text{Pbyd} - (\text{P} + \text{PnŽ} - \text{ŽM})$$

$$\text{DnB} = 9\,333 - 5\,596 - (6\,300 + 470 - 4\,880)$$

$$\text{DnB} = 1\,847,-\text{Kč}$$

Paní Sabině a SPO náleží dávka doplatek na bydlení ve výši 1 847,-Kč.

4) Příklad výpočtu dávky: Pan Marek je rozvedený, je příjemcem starobního důchodu ve výši 6 100,-Kč. Žije sám na ubytovně DAKARE v obci Modřice. Nárok na příspěvek na bydlení a na příspěvek na živobytí nevzniká. Odůvodněné náklady na bydlení byly stanoveny ve výši 3 825,-Kč.

Označme doplatek na bydlení jako DnB, odůvodněné náklady na bydlení jako OnB, příspěvek na bydlení jako Pbyd, příjem jako P, příspěvek na živobytí jako PnŽ a životní minimum jako ŽM.

$$\text{OnB} = 3\,825,-\text{Kč}$$

$$\text{Pbyd} = 0,-\text{Kč}$$

P = 4 880,-Kč (dávky důchodového pojištění se započítává ve výši 80 %, tj. 4 880,-Kč)

$$\text{PnŽ} = 0,-\text{Kč}$$

ŽM = 3 410,-Kč (ŽM jednotlivce)

$$DnB = OnB - P_{byd} - (P + Pn\check{Z} - \check{Z}M)$$

$$DnB = 3\,825 - 0 - (4\,880 + 0 - 3\,410)$$

$$DnB = 2\,355$$

Panu Markovi náleží dávka doplatek na bydlení ve výši 2 355,-Kč.

ABSTRAKT

PROCHÁZKOVÁ, B. *Rodiny v hmotné nouzi*. Brno 2019. Bakalářská práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích. Teologická fakulta. Katedra etiky, psychologie a charitativní práce. Vedoucí práce N. Emrová.

Klíčová slova: hmotná nouze, sociální zabezpečení, příspěvek na živobytí, doplatek na bydlení, mimořádná okamžitá pomoc, zdravotní znevýhodnění, osamocený rodič, rodina, problémy

Bakalářská práce na téma Rodina v hmotné nouzi se zabývá problémy, kterým čelí rodiny ocitající se v systému pomoci v hmotné nouzi. Práce obsahuje popis systému pomoci v hmotné nouzi zahrnující vysvětlení, komu a k čemu jsou dávky určeny. Dále se zaměřuje na problematiku rodin v hmotné nouzi, kde blíže věnuje rodinám ohroženým hmotnou nouzí - rodině s osamoceným rodičem, rodině s nezaměstnaným členem domácnosti a rodině dítěte se zdravotním znevýhodněním. V praktické části práce jsou uvedeny čtyři skutečné případy rodin pobírajících dávky pomoci v hmotné nouzi s popisem jejich situace a problémy, kterým čelí.

ABSTRACT

Keywords: material need, social security, subsistence allowance, housing supplement, extraordinary immediate assistance, health disadvantage, single parent, family, problems of families

The bachelor thesis on "Family in Material Need" deals with the problems that faced families in the system of material need. The thesis contains a description of the system of material need including an explanation of whom and for what benefits are used. It also focuses on the issue of families in material need, where focuses more on families in danger with material need - a single parent family, a family with an unemployed family member and a family of a child with a health disadvantage. In the practical part of the thesis there are four real cases of families that receive benefits in material need with description of their situation and the problems that they face.